

2 KRONIKA 70

2022

70
2022

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2022, letnik 70, številka 2

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana), dr. Miha Kosi (Ljubljana),
dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

31. maja 2022

Naslednja številka izide/ Next issue:

oktober/ October 2022

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

UDK/ UDC:

Breda Pajsar

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

320 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus;
Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Mesto Ljubljana, okoli leta 1660 / The city of Ljubljana, around 1660
(SI ZAL LJU/0337 Zbirka zemljevidov in kart [The collection of maps], št. [Nr.] 587)

Na zadnji strani/ Back cover: Cesarski dvoglavi orel / The imperial double-headed eagle
(Mestni muzej Ljubljana [City Museum Ljubljana], 510:LJU;0031100, foto / Photo: M. Paternoster)

KAZALO

Razprave

Julijana Visočnik:	Nova rimska napisna plošča iz Celeje v luči tam že dokumentiranih grških imen.....	253
Žiga Oman:	<i>Vmb solchen mütwillen</i> – napoved sovražnosti Sigmunda pl. Weispriacha z Mute samostanu Šentpavel v Labotski dolini. Prispevek k raziskavam fajde ter Dravske doline v 15. stoletju	267
Vanja Kočever:	Ljubljana kot prizorišče dedne poklonitve cesarju Karlu VI. leta 1728. Raba javnih prostorov za vladarsko inscenacijo na primeru kranjske prestolnice.....	285
Boris Golec:	Slovenska toponimika Ljubljane do prvega tiskanega popisa toponimov iz leta 1787	307
Daša Ličen:	Zbližati, izobraziti in razvedriti slovanski živelj. Članstvo Slavjanskega društva v Trstu ob pomladi narodov	363
Uroš Košir:	Ruska kapelica in grob neznanega ujetnika med mitom in resnico.....	375
Eda Belingar:	Od Banke Italije do Upravne enote. Palača Gregorčičev drevored 3 v Postojni	387
Mirjana Kontestabile, Jurka Lepičnik Vodopivec:	O uporabi učil pri poučevanju bodočih učiteljev na Učiteljišču Portorož-Koper (1947–1968).....	403
Jelka Piškurić:	»Kot primestni se čutimo večkrat zapostavljene«: urbanistični in infrastrukturni razvoj Iga, 1961–1989	419
Matija Zorn, Blaž Komac:	»Soča najlepša reka v Evropi« – med hidroenergijo in naravovarstvom.....	447

Ocene in poročila

Marija Počivavšek: Lepo mesto. 150 let Turističnega in kulturnega društva Celje (<i>Aleksander Žižek</i>)	475
Mitja Kapus: Hiše v Kamni Gorici, njihovi lastniki in prebivalci (<i>Mojca Peternel</i>)	476
Bernik in njegove Domžale: o župniku Francu Berniku in Domžalah v prvi polovici 20. stoletja (<i>Miroslav Stiplovšek</i>)	477
Emilijan Cevc, umetnostni zgodovinar in pisatelj (ur. Milček Komelj) (<i>Ignacij Voje</i>).....	480
Daniel Siter: Rogaška Slatina pod kljukastim križem. Zdravilišče med okupacijo 1941–1945 (<i>Klemen Kocjančič</i>)	482

Borl v 20. stoletju. Knjižna zbirka: Svet Belanov, zvezek 5 (ur. Mira Petrovič in Sonja Golc) (<i>Matjaž Grabornik</i>)	484
---	-----

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 340.15:321.62(497.412)"14"

Prejeto: 22. 3. 2022

Žiga Oman

doc. dr., znanstveni sodelavec, Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja, Čentur 1F, SI-6273 Marezige
E-pošta: ziga.oman@irris.eu

***Vmb sölischen mütwillen* – napoved sovražnosti Sigmunda pl. Weißpriacha z Mute samostanu Šentpavel v Labotski dolini**

Prispevek k raziskavam fajde ter Dravske doline v 15. stoletju

IZVLEČEK

Članek analizira napoved sovražnosti Sigmunda pl. Weißpriacha, mutskega gradiščana vojvoda Albrehta VI. Habsburškega, samostanu Šentpavel v Labotski dolini. Fajdo je oktobra 1440 sprožila domnevna kršitev mutske jurisdikcije s strani Štefana Prušenka, šentpavelskega oskrbnika gradu Marenberg. Sigmundova odpoved miru v času po sklenitvi premirja v širšem celjsko-habsburškem konfliktu kaže, da je njegova sovražnost integralni del tiste med grofi Celjskimi in rimskim kraljem postala šele po izteku premirja med njimi konec aprila 1442. Viri, ki podrobno dokumentirajo enotedensko zaostrovanje spora med Weißpriachom in opatom Janezom I., so proučeni na dveh ravneh. Natančno branje dokumentov prispeva k razumevanju jezika sovražnosti ter vloge čustev v fajdi, siceršnji pretres virov pa dopolnjuje raziskave Dravske doline v nemirnem 15. stoletju.

KLJUČNE BESEDE

fajda, maščevanje, reševanje sporov, jezik sovražnosti, zgodovina emocij, Muta, Marenberg, Weißpriach, Prušenk, Šentpavel v Labotski dolini, Dravska dolina, 15. stoletje

ABSTRACT

**VMB SÖLICHEN MÜTWILLEN – SIGMUND VON WEIßPRIACH'S DECLARATION
OF ENMITY TO SAINT PAUL'S ABBEY IN LAVANTTAL
A CONTRIBUTION TO THE RESEARCH ON FEUD AND ON THE FIFTEENTH-CENTURY
DRAVA RIVER VALLEY**

This paper analyses the declaration of enmity by Sigmund von Weißpriach, Duke Albrecht VI of the Habsburgs' castellan of Muta (Hohenmauten), to Saint Paul's Abbey in Lavanttal. The feud broke out in October 1440 due to an alleged breach of Muta's jurisdiction by Stephan Prüschenk, Saint Paul's castellan of Marenberg. Sigmund's renunciation of peace after a truce was made in the wider Cilli-Habsburg conflict, shows that his enmity became an integral part of the one between the Counts of Cilli and the King of the Romans only after their truce expired at the end of April 1442. Sources documenting the one-week exacerbation of the conflict between Weißpriach and Abbot Johannes I are examined on two levels. A close reading of documents contributes to the investigation of the language of enmity and the role of emotions in feuds, while the overall analysis of the sources complements studies on the Drava River Valley in the turbulent fifteenth century.

KEY WORDS

feud, vengeance, dispute settlement, language of enmity, history of emotions, Muta, Marenberg, Weißpriach, Prüschenk, Saint Paul's Abbey in Lavanttal, Drava River Valley, fifteenth century

Jožetu Mlinariču v spomin

Uvod¹

Mariborski akademik Jože Mlinarič (1935–2021) je pred četrto stoletja v eni svojih obsežnih monografij o štajerskih samostanih 15. stoletja v Dravski dolini označil za čas nemirov, saj »so v prvi polovici stoletja povzročale pustošenja sovražnosti med plemstvom«, v drugi pa osmanski vpadi. Lokalno plemstvo je fajde, ki jih je Mlinarič povsem ustrezno imenoval sovražnosti, bilo zlasti z benediktinskim samostanom Šentpavel v Labotski dolini (Sankt Paul im Lavanttal), ob grofih Celjskih največjim, a že pešajočim zemljiškim posestnikom na prostoru med Pohorjem in Kozjakom.² Pod opatom Ulrikom III. (1401–1414) in Ulrikom IV. (1414–1432) je bil samostan v fajdah vsaj z gospodi z Rabštajna (Rabenstein) na Koroškem,³ na Štajerskem pa z Otonom Pergauerjem⁴ in Hansom Schrampfom, ki so skušali povečati svoje posesti in pravice na račun benediktincev. Samostanske posesti so škodo znova utrpeli proti sredini stoletja, v času konflikta med grofi Celjskimi in notranjeavstrijskim vojvodom Friderikom V. Habsburškim oziroma (od 1440) rimskim kraljem Friderikom IV.,⁵ ko je bil

opat Janez I. Poschenbeuter⁶ (1432–1446) na Habsburžanovi strani.⁷

V čas tistega spopada sodi tudi fajda, ki jo je opatu napovedal Sigmund pl. Weißpriach,⁸ gradiščan Mute, sicer že od leta 1425 celjske posesti,⁹ ob izbruhu sovražnosti pa očitno v zastavi Friderikovemu mlajšemu bratu, vojvodu Albrehtu VI. Sovražnost je oktobra 1440 sprožila domnevna kršitev mutske jurisdikcije s strani Štefana Prušenka (Prüschenk),¹⁰

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Prakse reševanja sporov med običajnim in postavljenim pravom na območju današnje Slovenije in sosednjih dežel* (ARRS, P6-0435), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Za komentar osnutka članka ter specialistične nasvete se zahvaljujem Tomažu Lazarju, Janezu Mlinarju in Vinku Skitku.

² Koropec, *Zemljiške gospoščine*, str. 32 sl.; *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 88–89.

³ Mir je pomagal skleniti deželni knez (UBStP, št. 374, 1420, 4. september, str. 334).

⁴ Zoper njegovo silovito pustošenje po šentpavelskih posestih (Fala, Lovrenc na Pohorju, Ruše, Bezna itd.) leta 1408 naj bi s kar dvatisočglavo vojsko nastopil štajerski deželni glavar (Ankershofen, Beitrage, str. 22). Muto je v spopadih zasedel Bernard Ptujski in jo leta 1409 vrnil knezoškofiji Bamberg (Kos, *Vitez in grad*, str. 333). Sovražnost je naposled pomiril deželni knez, tudi s posredovanjem grofov Celjskih, Pergauer pa se je v zameno za neko (gotovo visoko) vsoto odrekel vsem zahtevam do samostana (UBStP, št. 325, 1407, 23. april, str. 322–323; prav tam, št. 353, 1407, 23. april, str. 323–324; prav tam, št. 358, 1408, 27. november, str. 325–326). Čeprav je Ankershofen Pergauerja navajal kot celjskega oskrbnika Mute 17 let preden je prišla v roke grofov (Kos, *Vitez in grad*, str. 333–334), bi utrdbo lahko že tedaj imeli v zastavi.

⁵ Večletni spopad (1437–43, premirje 1440–42) je največkrat in najpodrobneje obdelana fajda v slovenskem zgodovinopisju. Pričakovano, saj je njen izid politična razmerja v notranje-avstrijskem prostoru dokončno prevesil v prid Habsburžanov. Posledično so se ji posvetili ali se je vsaj dotaknili vsi, ki so se ukvarjali s politično in vojaško zgotovino ter zgodovino plemstva v 15. stoletju, na primer Habjan, Celjsko-avstrijska vojna; Štih, Celjski grofje; Mlinar, *Podoba*; Otorepec, Seznam; Nared, Seznam; Lazar, *Vojaska zgodovina*, str. 186–310; Kosi, Celjska klientela. Nove študije še kar odkrivajo relevantne podrobnosti. Viri, ki jih je objavil Matjaž Bizjak, denimo, najnatančnejše doslej kažejo, kdaj so izbruhnili spopadi: najkasneje oktobra 1437 (Bizjak, *Računske knjige*, str. 45, 71 in 86; prim. Krones, *Cillier Chronik*, str. 87).

⁶ UBStP, št. 407, 1432, 4. september, Šentpavel, str. 358, op. 1.

⁷ Mlinarič, *Marenberski samostan*, str. 86. Mlinarič je, po Bedu Schrollu, povzel Marchstallerja.

⁸ Leta 1444 je izpričan kot svetnik vojvoda Albrehta VI., ko je bil ta predsednik komornega sodišča v Nürnbergu. Najkasneje leta 1450 je Sigmund kot glavar Brežic stopil tudi v salzburško službo, v kateri je enajst let kasneje postal glavar Ptuja. Bil je član pomembne koroške viteške rodbine, ki je izvirala iz solnograške regije Lungau, na začetku 15. stoletja pa je svoje jedrne posesti imela v okolici Sovodnja (Gmünd) na Koroškem. Sigmund je bil ustanovitelj spodnjeavstrijsko-gradiščanske veje Weißpriachov. Imel je vsaj sina Ulrika († 1493). Na strani svtorimskega cesarja (od 1452) Friderika III. se je boril proti madžarsko-hrvaškemu kralju Matiju Korvinu in postal glavar Forchtensteina (danes na Gradiščanskem), kasneje pa je zaradi cesarjevih dolgov zamenjal stran. Prestop h Korvinu mu je prinesel naziv župana Soprona, tj. najvišjega uradnika krone v županiji, ter baronski naziv v deželah svetošefanske krone. Proti cesarju se je Sigmund boril še v fajdi Andreja Baumkircherja (1467–1471), nakar je od Friderika več let po sodni poti terjal poravnava raznih dolgov. Umrli je leta 1479. Weißpriachi so kljub tradicionalnim vezem z deželnimi knezi te tkali tudi s konkurenti Habsburžanov, na primer s knezonadškofijo Salzburg, grofi Celjskimi in Goriškimi. Bili so najmočnejše zastopana rodbina v cesarjevem dvornem svetu, saj so bili Friderikovi svetniki kar trije Sigmundovi bratje: Andrej, Boltežar ter Burkhart, kasnejši kardinal duhovnik (od 1460) in salzburški knezonadškof (1461–1466) (Heinig, *Kaiser*, str. 222–225 in 447; Klein, Burchard, str. 27–28).

⁹ Grad z nemškim imenom Hohenmauten je do leta 1498, ko ga je dal porušiti rimski kralj Maksimilijan I. Habsburški, stal nad štajerskim trgov Muta, tik ob deželni meji s Koroško. Utrdba in naselje sta ime dobila po tamkajšnji mitnici (Stopar, *Grajske stavbe*, str. 60). Knezoškofija Bamberg je Muto kot del pomiritve sovražnosti s Celjskimi 13. februarja 1425 predala grofom v zameno za koroški gospodvi Hartneidstein in Vivšnik (Weiseneck). Fajda je izbruhnila zaradi vprašanja pristojnosti tamkajšnjih deželskih sodišč nad bamberškim mestom Volšperk (Wolfsberg) in trgov Grebinj (Griffen). Dve leti zatem so grofi Šentpavel opustili mitnine na Muti in v bližnjem Dravogradu (Mlinar, *Podoba*, str. 61; Mravljak, Muta, str. 48).

¹⁰ Tudi Prušink (v literaturi in celo v virih včasih narobe Prušnik oziroma *Prüschnick* ipd.), kasnejši baroni Štatenbergi ter grofje Hardegg. V 15. stoletju so bili Prušenki nekajkrat oskrbniki deželnoknežjega gradu Guštanj, pod njim ležeči upravni dvor pa so obdržali večji del stoletja (1410–1479), zato je po njih dobil ime Prušinkov oziroma Prušnikov (*sic*) dvor (danes dvorec Javornik). Štefan je tam prvič izpričan leta 1435 skupaj z bratom Boltežarjem, po čigar smrti je v letih 1453–1456 prejel več posesti pri Guštanju. Po letu 1453 je imel Štefan kot cesarjev komornik bliskovito kariero, ki jo je ovenčal tudi z nakupom gospodstva Štatenberg leta 1458, med drugim pa je pridobil še hišo v Mariboru. V zakonu z Marjeto pl. Reichegg (Reicheneck) je imel vsaj sinova Sigmunda in Henrika. Štefan je umrl leta 1466. Njegova sinova sta bila povzdignjena v barona Štatenberga in leta 1495 v grofa Hardegg, Sigmund (ok. 1445–ok. 1500) pa je postal eden najtesnejših zaupnikov cesarja Friderika in kralja Maksimi-

šentpavelskega oskrbnika gradu Marenberg, ki je stal približno šest kilometrov vzhodno od Mute.¹¹ Fajda slovenskemu zgodovinopisju ni neznana, a je v literaturi vselej podana kot integralni del širšega konflikta, Weißpriach pa kot človek Celjskih. Doslej sta sovražnost najpodrobneje obdelala Josip Mravljak v razpravi iz leta 1928 in Tomaž Lazar v svoji disertaciji leta 2009, kot prvi pa koroški zgodovinar Gottlieb baron Ankershofen leta 1856, po anonimni šentpavelski kroniki z naslovom *Archivium*, ki je nastala v 17. stoletju.¹² Tedaj je o celjsko-habsburškem konfliktu v svoji zgodovini samostana pisal tudi šentpavelski opat Hieronim Marchstaller (1616–1638).¹³ Vendar kaže, da njegova zgodovina in anonimna kronika nista najzanesljivejša vira za obravnavano fajdo. Natančnejše branje primarnih virov pokaže, da sovražnost med Weißpriachom in Šentpavlom ni bila nujno neposredno povezana s celjsko-habsburško. Mutski gradiščan se je v pertinentnih primarnih virih predstavljal zgolj kot Albrehtov človek, prav tako je opatu mir odpovedal manj kot dva meseca po sklenitvi premirja med grofi in kraljem. Našteto seveda ne izključuje Weißpriachove povezave s Celjskimi, navsezadnje je bila rodbina fleksibilna v svojih zavaznostih, nekaj članov pa je izpričanih med klijentelo grofov, mogoče tudi Sigmundov sin.¹⁴ A kaže, da je bila v obravnavanem primeru vendarle ključna Sigmundova povezanost z Albrehtom, plemičeva sovražnost s Šentpavlom pa je del celjsko-habsburške postala šele, ko je vojvoda z grofi pozno spomladi leta 1442 sklenil zavezništvo zoper svojega brata in je poteklo Friderikovo podaljšano premirje s Celjskimi.

Ob poskusu razjasnitve kronologije fajde med Weißpriachom in Šentpavlom ter njene povezanosti s širšim celjsko-habsburškim konfliktom je razprava osredotočena na jezik sovražnosti v reševanju sporov ter na vlogo čustev v fajdi kot komunikaciji krivic. Sočasen prepis petih zaporednih pisem med Weißpriachom in opatom Janezom iz prve polovice oktobra 1440 je pomemben vir za raziskave maščevanja, saj dokaj gostobesedno dokumentira zaostritev spora od obelodanitve krivice do odpovedi miru v zgolj

dobrem tednu dni. Pri tem je zaradi formaliziranega izrazja protagonistov spora za razumevanje jezika¹⁵ fajde in vloge čustev v njej tudi v obravnavanem primeru ključno natančno branje (*close reading*) virov ter upoštevanje spoznanj¹⁶ zgodovine emocij.

Fajda kot komunikacija krivic

*Jezo, boginja, zapoj, zamero Pelida Ahila!*¹⁷

Začeti analizo teksta iz 15. stoletja z uvodnim verzom epa, ki je od Weißpriachove sovražnosti s Šentpavlom časovno še precej bolj oddaljen kot tretje desetletje 21. stoletja, se lahko zdi grob anahronizem (ali avtorjev napuh), a stičišča niso povsem trivialna. Thomas Dixon je v nedavnem pregledu zgodovine jeze pokazal, da so izrazi zanjo vselej označevali dokaj raznolik nabor čustev, ki je praviloma vključeval tudi željo po povračilu za krivico. Antični, srednjeveški in zgodnjenovoveški misleci so jezo v tem pomenu tolmačili na dva načina: kot časten odziv na krivico ali kot iz te izšel nebrzdan bes, blaznost oziroma, v krščanski dikciji, greh. Tudi Ahilova jeza je v Iliadi izražena v obeh oblikah: jeza (*μῆνις*) zoper Agamemnona z začetka epa naj bi izražala hladno sovražnost ali zamero, povsem drugačno od Pelidovega besnenja po Patroklovi smrti, ki je šlo onkraj družbenih norm.¹⁸

Enako dihotomijo so poznali srednjeveški pravniki, teologi in drugi misleci ter seveda širša družba. Jeza (*ira*) vsaj do 16. stoletja ni opredeljevala le naglavnega greha in nenadzorovanega besa, temveč zlasti formalizirano sovražnost med sosedi.¹⁹ Vendar je morala biti taka jeza pravična, *ira iusta*, sicer je bila nečastna in grešna (gl. sliko). Čeprav se je bil časten mož dolžan odzvati na krivico (sramoto), po potrebi tudi z nasiljem, da je obdržal svojo čast oziroma moškost, so njegova čustva in dejanja pri tem morala ostati v ravnesju (za razliko od mladeničev in žensk, baje podvrženih nebrzdanim strastem). Jeza častnih mož in njihove sovražnosti niso smele biti (zgolj) refleksi, morale so biti upravičene in služiti pravici. To naj bi iskali trezne glave, vselej pripravljeni na pomiritev, čeprav to ne pomeni, da čustva nikoli niso prevladala. Že za doseganje zadoščenja, sploh brez tvegane uporabe nasilja, je jeza kot komunikacija krivic morala delovati prepričljivo, naj je bila še tako formalizirana. Enako kot so družbene norme zahtevale, da časten mož uravnoteži svoja čustva,

lijana (Skitek, *Guštanj in Kotlje*, str. 27–32, 43–45, 83 in 113; Pirchegger, *Die Untersteiermark*, str. 135; Heinig, *Kaiser*, str. 78–88).

¹¹ Grad je do požara leta 1697 (Stopar, *Grajske stavbe*, str. 54) stal nad istoimenskim štajerskim trgov. V starejši literaturi sta utrdba in naselje včasih imenovana Marenberk, a je bilo uradno ime kraja do leta 1952 Marenberg, odtlej pa Radlje ob Dravi (Snoj, *Etimološki slovar*, str. 342).

¹² Mravljak, Muta, str. 48–49; Lazar, *Vojaska zgodovina*, str. 254–256; Ankershofen, Beiträge; prim. Mlinar, *Podoba*, str. 92–93.

¹³ UBStP, št. 407, 1432, 4. september, Šentpavel, str. 358, op. 1.

¹⁴ Že vsaj od leta 1418. V letih 1436–1446 sta med njimi izpričana Hans in Ulrik (Kosi, Celjska klientela, str. 27, 40 in 43), ki je morda Sigmundov sin (prim. Heinig, *Kaiser*, str. 223), že leta 1427 pa najbrž tudi njegov stric Nikolaj (prim. prav tam, str. 222, op. 308) kot glavar grofije Ortenburg s Strmcem (Sternberg), tj. tamkajšnji namestnik grofov (Banfi, Uprava, str. 35).

¹⁵ Gl. Oman, *Maščevanje*, str. 30–49.

¹⁶ Za nedavni pregled stanja raziskav, metodologije, osrednjih vprašanj ter nadaljnjih izhodišč gl. na primer Nagy in Frevet, History of Emotions. Relevantni zborniki in študije o vlogi čustev v maščevanju v srednjem veku so na primer Smail, *The Consumption*; Throop in Hyams, *Vengeance*; Tuten in Billado, *Feud*; Gilbert in Smail, *Emotion*; Miller, *Hrafnkel*.

¹⁷ Homer, *Iliada*, 1, 1.

¹⁸ Dixon, What is the History, str. 10–22.

¹⁹ Bossy, *Christianity*, str. 35–36.

je zavoljo istih idealov tudi časten odziv na krivico moral biti tej sorazmeren, naj je pri iskanju pravice uporabil nasilje ali ne.²⁰

Odziv na krivico je moral slediti ravnotežju menjave, ki je v jedru maščevanja,²¹ pa tudi v etimološkem izvoru²² slovenske besede. V skladu z načeli menjave, tj. recipročnosti in uravnoteženosti, je bilo treba krivico (dar) vrniti z enakim ali »z obrestmi« (protidar).²³

Antropološke in zgodovinopisne študije so maščevanje, imenovano tudi sovražnost ali fajda,²⁴ opredelile kot prakse, običaj ali celo sistem²⁵ reševanja sporov in družbenega nadzora, ki je težil k ohranjanju družbenega reda, miru ter ravnotežja moči v določeni skupnosti. Zgolj ta težnja naštetega seveda ni mogla vselej zagotoviti, prav tako ga je maščevanje lahko tudi porušilo. Vedno pa je narekovalo primereno uravnoteženo oziroma častno povračilo, ki naj bi pridobilo (izsililo) zadoščenje za krivico in s tem zagotovilo pravico – tudi z bolj ali manj omejenim nasiljem, čeprav je pogosto zadostovala že grožnja z njim, izražena tudi z jezo. Posledično je imelo maščevanje pomembno vlogo pri reševanju sporov in družbenem nadzoru. Ker je morala biti krivica obelodanjena, da so lahko skupnost in/ali njene oblasti v sporu kadar koli posredovale ter sprte strani povedle k pomiritvi, preden bi bila sovražnost usodna za celotno skupnost, je bila mediacija družbeni imperativ, fajda pa je služila komunikaciji krivic, podobno kot tožba.²⁶

Kljub težnji običaja k sklenitvi ali obnovi miru menjave v maščevanju ni vodila ljubezen, ki naj bi ga v skladu z družbenimi predstavami (ideali) končala, temveč sovražnost. Napajala sta jo dolžnost do rodbine in/ali zaveznikov (med drugim fevdalne *familie*) ter čut za pravico in čast, ki je terjal zadoščenje za krivico, brez (obnove) katerih ni moglo biti sprave in trajnega miru. S tem je maščevanje kot dolžnost doseči zadoščenje za krivico, tudi z nasilnim povračilom, služilo pravici. Navzlic idealom, ki še danes odmevajo v anglofonem protestniškem geslu *no justice, no peace*, mir, ki je končal spor, še zdaleč ni bil vedno pravičen – vendar je zaradi istih idealov vselej moral vsaj delovati kot tak, da je lahko obveljal. Tem idealom so morale slediti tudi ostale stopnje maščevanja, vključno z napovedjo sovražnosti ter izrazjem, gestami in čustvi, ki so izražala (občutek) krivice.

Sovražnost je izbruhnila, če krivica ni bila primereno oziroma častno poravnana ali pa je nasilno povračilo veljalo za ustrenejši odziv na krivico kot plačilo odškodnine, predvsem za uboj. Stanje vzajemne sovražnosti je trajalo, dokler ni bil zlasti z mediacijo skupnosti in/ali njenih oblasti med sprtimi stranmi sklenjen mir, ki je obnovil ali vzpostavil nov družbeni odnos: (formalizirana) sovražnost se je spremenila v (formalizirano) prijateljstvo (zavezništvo) in/ali ljubezen (sorodstvo). To so osnovne stopnje oziroma obredi maščevanja, prisotni v vseh kulturah, ki so ga prakticirale, kar kaže na obstoj občečloveške prakse reševanja sporov: obelodanitev krivice kot zahteva po zadoščenju – nasilno povračilo, ki lahko izsili zadoščenje – posredovanje skupnosti v sporu – premirje, ki naj določi pogoje za mir – sklenitev miru kot obnova pravice. Prehode med stopnjami so komunicirali specifični izrazi, čustva in geste.²⁷

Ker je bilo obredje, izrazje in čustvovanje maščevanja vsem vpletenim znano, jim je vselej omogočalo določen manevrski prostor, zgodovinarjem pa branje med vrsticami oziroma tišin in lukenj v naraciji, vključno s čustvi, četudi niso eksplicitno podana.

Pri branju v virih »zamolčanih« čustev pomaga koncept oziroma metoda emocionalnih skript. Razvil jo je Robert Andrew Kaster, ki poudarja, da »*ko razumemo osnovno strukturo mišljenja in obnašanja, združeno v določenem izrazu, ki označuje določeno čustvo, in ko razumemo, kako so te strukture med seboj povezane, lahko z več samozavesti trdimo, da razumemo – skozi oči*« tedanjih ljudi »*in ne skozi filter naše lastne čustvenosti – prizore, ki temeljijo na enakih strukturah, četudi ne vsebujejo čustvene govornice*«. ²⁸ Pri tem je za branje čustev v fajdi ključno razumevanje obredja in jezika maščevanja, tj. njegove »strukture«.

Krivica (*iniuria*), ki je sprožila maščevanje, praviloma ni bila nikoli povsem neizzvana, temveč je izhajala iz že obstoječih nesoglasij z izvorom v zamerah, zavisti ali frustracijah zaradi ekonomskega, političnega ali siceršnjega družbenega (ne)uspeha tekmecev, sosedov ali sorodnikov. Pri tem ni bilo nujno, da so bili odnosi pred izbruhom ali eskalacijo spora prijateljski, lahko so bili zgolj boljši kot slabši. Hujše kot so bile obstoječe zamere, lažje so jih zaostrile ne le večje krize, na primer vojne in epidemije, temveč že »vsakdanji«, z današnjega vidika minorni posegi v pravice, premoženje ali družbene odnose, ki so vzpostavljali in ohranjali položaj ter čast ljudi vseh slojev in skupnosti vseh vrst. Položaj in čast sta bila

²⁰ McGrath, *The Politics*; Pohl-Zucker, *Hot Anger*; Miller, *Threat*, str. 16–17; Miller, *Hrafinkel*, str. 48–54 in 69.

²¹ Lévi-Strauss, *Elementary*, str. 479–485.

²² Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, str. 327.

²³ Prim. Mauss, *Esej*, str. 136 in 148.

²⁴ Tako je bila fajda definirana že v zbirki langobardskih pravnih besedil iz 7. stoletja, ob prvem zapisu te germanske besede: *fajda, hoc est inimititia* (MGH, *LL 4/I*, člen 45, str. 20). Iz nje oziroma iz njenih sorodnic izvira tudi angleška *feud* in nemška *Fehde* (Oman, *Maščevanje*, str. 33).

²⁵ Verdier, *La vengeance*, str. 13–42; Darovec, *Turpiter interfectus*.

²⁶ Oman, *Maščevanje*, str. 15–20.

²⁷ Prav tam, str. 36–49.

²⁸ »[W]hen we understand the basic structures of thought and behavior that converge on a given emotion-term, and when we understand how those structures are related both to each other and to the structures associated with other terms, we can claim with greater confidence to understand—through [...] eyes, and not through the filter of our own sensibilities—scenes built upon the same structures, even when they happen to be devoid of emotion-talk« (Kaster, *Emotion*, str. 10; prev. avtor članka).

Jeza (Ira) na sliki Sedem naglavnih grehov in štiri poslednje reči (ok. 1505/10). Avtorstvo sporno, Hieronymus Bosch ali kak sledilec. Hrani Museo del Prado, Madrid (Wikimedia Commons). Upodobljen je greh jeze, ne ira iusta.

nenehno javno preizkušana, potrjevana in izražana v skupnosti, ki jih je sodoločala. Ljudje so neslogo najprej kazali z zagrenjenostjo, hladnostjo, ravnodušnostjo ipd. Tak odnos je praviloma zaostrilo dejanje, ki ga je ena stran razumela (določila, izkoristila) kot krivico, za katero je zahtevala zadoščenje. Z obelodanitvijo krivice je spor prešel v védnost skupnosti, sovražnost v širšem pomenu besede je postala javna. Če obelodanitev krivice ni vodila k željeni poravnavi, se je lahko pritisk za izsiljenje primerne zadoščenja okrepil z javnimi žalitvami, (formalizirano) jezo in naposled še z (idealno) omejenim nasiljem. Nasploh je bilo treba obelodaniti vsako zaostritev odnosov v sporih, saj so le javna dejanja veljala za častna.²⁹

Zato je morala biti tudi sovražnost javno napovedana, če naj jo je skupnost (vas, mesto, dežela itd.) sprejela kot upravičeno zahtevo po zadoščenju. V procesu uzakonitve maščevanja v Svetem rimskem cesarstvu je v 12. stoletju javna napoved sovražnosti postala obvezna, kar je privedlo tudi do pisnih odpovedi miru (*diffidatio, Absage*).³⁰ Fajda v pomenu nasilnega povračila sicer ni šele s tem postala subsidiarno pravno sredstvo, saj je bilo nasilje tudi po običaju vselej legitimno šele, ko so bile izčrpane vse možnosti za mirno rešitev spora. V Cesarstvu je bilo to uzakonjeno leta 1235, z mirom cesarja Friderika II.³¹ V poznosrednjeveškem Cesarstvu je bilo treba sovražnost tudi po zakonu napovedati pri belem dnevu, ustno ali pisno, praviloma na nasprotnikovem domu in s pričami, vselej pa javno. Z napovedjo sovražnosti je nasprotnik postal sovražnik (*inimicus, hostis, feindt*), ki mu je bilo dovoljeno škodovati v okviru po običaju primernih oziroma uzakonjenih³² omejitev – vendar

šele, ko je potekel rok, ki je sovražniku omogočil, da se je ustrezno in častno pripravil na povračilo ali naposled le pristal na poravnavo. V Cesarstvu je bil ta rok načeloma tri dni,³³ a je po posameznih deželah segal vse od dneva in noči do šestih tednov in treh dni.³⁴

Ker je maščevanje temeljilo na načelu kolektivne odgovornosti, so fajde vselej vključevale vse, s katerimi so bile sprte strani v pozitivnih odnosih, naj so temeljili na sorodstvu, prijateljstvu, različnih obvezah ali odvisnostih. Vsi ti odnosi, ne le sorodstveni, so bili opredeljeni kot prijateljstvo, kot nekogaršnji »vsi ljudje«. Zato so bile razlike med raznimi prijatelji (*amici, freundschaft, fründe*), kot so bili pomočniki, podporniki, služabniki in najemniki, večidel zabrisane. A kljub temu je bilo za napoved sovražnosti vedno treba pridobiti že soglasje lastnega sorodstva, katerega podpora še zdaleč ni bila avtomatična.³⁵

Glavno sredstvo fajde je bilo škodovanje sovražnikovemu premoženju, zlasti z ropanjem (živine, pridelka, premičnin) oziroma rubežem ter požiganjem (staj, hlevov in drugih gospodarskih poslopij, z idealno izjemo kašč in čebelnjakov), razpinitima *Raub und Brand*. Ob omejitvah po običaju in zakonu so oblike nasilja določala predvsem sredstva, ki so jih imele sprte strani na razpolago. Večji spopadi in obleganja so bili redki tudi v fajdah med plemstvom, podobno kot v srednjeveških vojnah,³⁶ pogosto pa je bilo prisvajanje podložnikov, tudi s smrtnimi žrtvami. Načrtno ubiti sovražnika je bilo sicer načeloma neprimerno, razen kot povračilo za uboj, posilstvo, težke rane in hude žalitve, torej v smrtni sovražno-

zmotnega prepričanja, da je *Fehde* svojiski nemški običaj (plemstva), a so tudi drugod po Evropi v sovražnostih spoštovali podobne omejitve, čeprav na državni ravni niso bile uzakonjene (prim. Kaminsky, *The Noble Feud*; Firnhaber-Baker, *From God's Peace*, str. 29; Firnhaber-Baker, *Techniques*, str. 95 in 97). Temeljno kvalitativno razliko med fajdo in vojno tvori zlasti (ne)spoštovanje različnih imunitet, ne glede na izraz, s katerim je spor označen v virih (Oman, *Maščevanje*, str. 32–33), saj je lahko zaradi podobne taktike (Lazar, *Vojaska zgodovina*, str. 19) ločnica med plemiško fajdo in srednjeveško vojno precej zabrisana. Prav tako so bile v srednjem veku legalne fajde nižjih slojev (Reinle, *Bauernfehden*), ne le plemstva.

³³ Tridnevni rok, imenovan krvave noči, poznajo tudi islandске sage; po že tedaj starem pregovoru so bile »krvave noči najbolj vroče«. Kaže, da je šlo za rok, v katerem je lahko oškodovana stran ohladila svoja čustva ter preudarila odziv na krivico (prelito kri), da ne bi njen odziv deloval kot nepremišljen (Miller, *Hrafnel*, str. 69), tj. neuravnotežen.

³⁴ Oman, *Maščevanje*, str. 39–40 in 57–59.

³⁵ Prav tam, str. 41. Ločevanje po stanu (podpornik višjega, pomočnik enakega in služabnik nižjega ranga od plemiča, ki je vodil fajdo), ki ga je predlagal Otto Brunner (*Land*, str. 57–58), je z natančnejšo analizo virov zavrnila Regina Schäffer. Kot pomočniki, sodelavci ali tovariši so bili praviloma opredeljeni ljudje, ki so v fajdi opravljali določeno funkcijo, služabniki pa so bili z nosilcem fajde pravno povezani tudi sicer, denimo kot uslužbenci ali podložniki. Podporniki so bili neredko zastopniki v fajdi, na primer plemič ali najemnik za meščana ali najemnik za podložnika (Schäffer, *Fehdeführer*, str. 204–205 in 219–220).

³⁶ Lazar, *Vojaska zgodovina*, str. 19–20.

²⁹ Gluckman, *Custom*, str. 9–10; Boehm, *Blood Revenge*, str. 92–94 in 125; Miller, *Bloodtaking*, str. 54, 182, 187 in 216; Althoff, *Spiegelregeln*, str. 11–13; Wieland, *Nach der Fehde*, str. 416–425 in 446.

³⁰ Oman, *Maščevanje*, str. 53–66.

³¹ MGH, *Const.* 2, št. 196a, str. 253–254.

³² Uzakonitev pravil sovražnosti v Cesarstvu je privedla do

sti (*inimicitia mortalis, totveintschaft*); danes bi rekli v krvnem maščevanju. Napadi na cilje, ki niso veljali za častivredne, tj. kršitve osebnih (otroci, ženske, starci, duhovščina, Judje), časovnih (nedelja, *treuga Dei* ali Božje premirje,³⁷ adventni in postni čas) ter prostorskih (cerkev, samostan, pokopališče, dom, pravna *fora*, sedež oblasti, mlin, kovačija itd.) imunitet, so bili neprimerni po običaju ter prepovedani po državnem (cesarski mir) in deželnem pravu. Zato so lahko bili kršitelji po koncu sovražnosti sankcionirani kot deželni sovražniki,³⁸ zlasti če se od kazni niso zmogli ali želeli odkupiti ali pa so bile kršitve preprosto prehude. Tudi tožbe so veljale za izraz sovraštva in so neredko tekle vzporedno s fajdami, čeprav je bila sodna pot načeloma pojmovana kot manj častna, zlasti za plemstvo, in so se je praviloma³⁹ posluževale šibkejši strani ter duhovščina. Pomembno vlogo je imel tudi spomin, saj je vzdrževal ali napajal sovraštvo skozi pripovedi, pesmi ali kronike, ki so nudile širok nabor krivic oziroma »krivic«, s katerimi je bilo mogoče »upravičiti« kršitve premirja in celo miru.⁴⁰

Znotraj teh omejitev je bil običaj dokaj fleksibilen in, kot opozarja William Ian Miller, za razliko od zakonodaje vedno poln dvomnosti ter neskladij glede ključnih vprašanj primernosti, pravičnosti ali častnosti dejanj v specifičnem sporu. To sicer še zdaleč ne pomeni, da je bilo dovoljeno vse, kajti kulturne in družbene norme oziroma ideali, ki so zamejevali običaj, so bili večidel le ponotranjeni – vendar ne do te mere, da sprte strani v omejitve maščevanja ne bi nikoli podvomile, jih poskušale prirediti v svoj prid ali jih kršiti, bodisi načrtno bodisi v navalu čustev. Podobno velja za (ne)spoštovanje pravnega reda danes. Prav tako so se ljudje vselej zelo dobro zavedali, da sta bila maščevanje ter varovanje časti draga, tako finančno kot sicer. Daleč od tega, da bi bili zgolj žrtve svojih nagonov, so bili tudi srednjeveški ljudje več kot sposobni (samo)kritike lastnega ravnanja ter političnih in moralnih sistemov, v katerih so živeli.⁴¹

Predzgodba v Dravski dolini

Sodeč po ohranjenih primarnih virih, je bila šentpavelska kršitev mutskega pomirja vojvoda Albrehta VI. tista krivica, ki je Sigmunda pl. Weißpriacha tako sprovcirala, da je opatu odpovedal mir, ali pa jo je zgolj (ali bolj) preračunljivo uporabil za legitimacijo napada na samostan, ki je že bil oslabiljen zaradi konflikta med Celjskimi in kraljem. Če bi bil

plemič član klientele prvih, bi bila ključna ovira za njegov napad na opata 23. avgusta 1440 sklenjeno enoletno premirje med grofi in kraljem ter njunimi ljudmi,⁴² ki ga kot človek Celjskih ne bi smel kršiti z napadom na kraljevega zaveznika. Kot očitno Albrehtov človek pa je Sigmund imel bolj proste roke, čeprav je vojvoda istega dne in na isti lokaciji kot s Celjskimi (začasno) poravnal tudi svoj večletni spor z bratom.⁴³ V takem položaju je bila kršitev premirja zelo tvegana, zato najbrž ni bilo dovolj, da je Weißpriach svojo sovražnost upravičil skladno z običajem in zakonodajo, ampak je bržčas moral računati na oziroma imeti zaslonbo pri svojem gospodu Albrehtu, najverjetneje pa tudi tihi pristanek lastnikov Mute, Celjskih. Sicer že plemičevo sklicevanje na vojvoda v korespondenci z opatom kaže, da bržkone ni deloval povsem na lastno pest.

Ni znano, kdaj natančno je prišlo do domnevne kršitve mutskega pomirja in ali je res šlo za izvirno krivico, ne le za zaostroitev kakih predhodnih nesoglasij, denimo Weißpriacha s Prušenkom ali z opatom. Mogoče pa je bila Sigmundova sovražnost s Šentpavlom tudi kako povezana s predhodnim sporom samostana s Hansem Schrampfom.

Schrampf se je kot habsburški oskrbnik gradu Marenberg že najkasneje leta 1416 zapletel v fajdo s samostanom, ker je želel povečati pristojnosti in dohodke svoje odvetsčine (*vogtey*) nad vzhodno od utrdbe ležečim šentpavelskim Remšnikom. Poskus mediacije s strani štajerskega deželnega glavarja je Schrampf ignoriral in šele deželni knez je aprila 1417 spor privedel k pomiritvi.⁴⁴ Seveda pomiritve niso vselej prinesle pravega prijateljstva in ljubezni, čeprav so morale tako delovati vsaj navzven, in tudi Schrampf se je dobrih dvajset let po miru s Šentpavlom spet spravil nadenj.

Za Hansa velja podobno kot za Weißpriacha. Če se spopadov ni udeležil kot človek Celjskih, bi lahko njihovo sovražnost s Friderikom vsaj skušal izkoristiti na račun Šentpavla. Če pa je bil Schrampf človek grofov, je imel v času do sklenitve premirja dokaj pro-

⁴² SI AS 1063/4491, 1440, 23. avgust, Haimburg.

⁴³ MDC XI, št. 182, 1440, 23. avgust, Haimburg, str. 70. Spor je izviral iz Friderikovega ponižanja brata, saj mu je Albreht leta 1436 v zameno za finančno in siceršnjo (sramotno) podporo, tj. vzdrževanje, moral priznati oblast nad vsemi deželami in posestmi, ki sta jih sicer imela v skupni lasti, obenem pa se je moral odpovedati političnemu delovanju. Kralj je najbrž tudi zaradi neuspehov v prvi fazi fajde proti Celjskim moral vojvodu popustiti ter mu prepustiti del posesti in prihodkov (Lazar, *Vojaska zgodovina*, str. 253). S tem je Albreht 23. avgusta 1440 na Koroškem prejel grad in mesto Pliberk (Bleiburg), grad Guštanj ter trg in urad Železna Kapla (Eisenkappel), na Štajerskem mesta Slovenj Gradec, Leoben (z gradom), Judenburg in Voitsberg, 10.000 madžarskih (ogrskih) goldinarjev ter za dve leti dve petini dohodka iz dediščine njenega očeta, tj. iz notranjeavstrijskih dežel (MDC XI, št. 182, 1440, 23. avgust, Haimburg, str. 70).

⁴⁴ UBStP, št. 368, 1416, 23. januar, Hall in Tirol, str. 330; prav tam, št. 369, 1417, 20. januar, Gradec, str. 330–331; prav tam, št. 370, 1417, 28. april, Dunajsko Novo mesto, str. 331–332.

³⁷ V praksi se ni uspelo uveljaviti. Trajalo naj bi od večernic v sredo do sončnega vzhoda v ponedeljek, s čimer je sledilo časovnemu razponu Jezusovega pasijona (Smail in Gibson, *Vengeance*, str. 148–150).

³⁸ Nared, Seznam. Ob naštetih so obstajale še bolj lokalno veljavne imunitete (prim. prav tam, str. 336).

³⁹ Od tega »pravila« je pri duhovščini odstopala zlasti višja (gl. na primer Eulenstein, Statt Krummstock).

⁴⁰ Oman, *Maščevanje*, str. 19 in 41–43.

⁴¹ Miller, *Hrafinkel*, str. 13–14 in 188.

ste roke, saj je bil samostan kot kraljev zaveznik že v spopadih z drugimi klienti Celjskih, med drugim z Jurijem Gössom z Rabštajna.⁴⁵ Medtem ko se je Šentpavel dajal z Gössom, je Schrapf opatu enkrat pred 24. februarjem 1439 na deželni cesti pri Muti »z nasiljem in zoper deželno pravo« (*mit gewalt vnd gegen landesrecht*) zaplenil dva nedvomno težka voza s 16 vlečnimi konji in opremo ter dva očitno velika soda vina, pri čemer mu je pomagal tudi Wolfgang Schrapf.⁴⁶ Gotovo kak sorodnik, bržčas identičen s kasnejšim celjskim gradiščanom Vuzenice.⁴⁷ Nato je Hans konje odvedel (prodal?) v Celje.⁴⁸ Sočasni viri sicer molčijo o tem, kdo je bil tedaj gradiščan Mute, ali je bila komu zastavljena in v čigavem taboru sta bila Schrapfa. Leta 1441 se je Hans zaradi ropa pri Muti in ugrabitve dveh Safnerjev, članov družine iz klientele Celjskih,⁴⁹ znašel na seznamu deželnih sovražnikov, ki so bili izključeni iz tedaj podaljšane premirja med grofi in kraljem. Na seznamu, izdanem 12. marca, so bili kršitelji deželnega prava, ne glede na stran, ki so ji pripadali v konfliktu.⁵⁰ Zdi se, da navedba Schrapfa na seznamu podpira tezo, da je spopade izkoriščal (zlasti) v svoj prid, ne oziraje se na stran ali pa s prestopi med taboroma. Ne nazadnje je bil nekoč habsburški človek. Kakor koli, kralj je še med spopadi s Celjskimi zoper Hansa sprožil sodni postopek zaradi dejanja, ki je kršilo eno od omejitev vodenja fajde,⁵¹ a so začetek procesa vsaj trikrat prestavili. Schrapf je 21. maja 1439 prejel varno spremstvo, da bi se lahko udeležil sojenja,⁵² ki naj bi se naposled začelo na praznik sv. Janeza Krstnika (24. junij) leta 1440.⁵³ Listine o nadaljnjem razvoju zadeve sicer molčijo, a Hansov pristanek med deželnimi sovražniki kaže, da proces, če je do njega sploh prišlo, ni zalegel.

Čeprav ni znano,⁵⁴ ali je bil Weißpriach gradiščan Mute že v času Schrapfovega ropa ali pa je to bil kateri od Schrapfov, bi Hans tak položaj zaradi

ropa vsaj po premirju med Celjskimi in kraljem gotovo izgubil, Sigmund pa bi lahko Muto prevzel po 23. avgustu 1440. Če je bil namreč Hans (tudi) zaradi nedovoljenega napada kot deželni sovražnik izključen iz podaljšanja premirja leta 1441, je bil najbrž izključen že iz njegove sklenitve leto poprej, ki prav tako omenja deželne sovražnike,⁵⁵ a ne poimensko. Mogoče je bil to razlog, da ga ni bilo med Weißpriachovimi ljudmi, ko je ta napovedal sovražnost opatu.

Kakršna koli je že bila povezava med Weißpriachom in Schrapfom, če je sploh obstajala, je Sigmundovo sovražnost s samostanom sprožila kršitev Albrehtovega pomirja na Muti s strani šentpavelskega oskrbnika Marenberga. V tem je določena ironija, saj sta Friderik in Albreht utrdbo v začetku maja 1437 opatu zastavila prav zaradi nenehnih težav, ki so mu jih povzročali tamkajšnji habsburški oskrbniki – med njimi Hans Schrapf. Šentpavelskega oskrbnika je moral potrditi Friderik ali njegovi dediči, oskrbnik pa je moral med drugim priseči, da ne bo posegal v pristojnosti marenberskega deželskega sodišča, ki je pripadalo deželnemu knezu, sicer bi položaj po tretjem opominu izgubil.⁵⁶

Ewren veint sein wellen: legitimacija in napoved sovražnosti

Naj je šlo za iskren odziv na krivico ali le za izgovor za napad, je Sigmund pl. Weißpriach za častivreden in legalen začetek sovražnosti s Šentpavлом potreboval ustrezno pravno podlago in družbeno legitimacijo, skladno z obredjem maščevanja. Toliko bolj, ker je šlo za občutljivo situacijo, manj kot dva meseca po sklenitvi enoletnega premirja med Celjskimi in Friderikom. Predvsem je moral dokazati, da so propadli vsi predhodni poskusi mirne rešitve spora in da je lahko pravico dosegel le z nasiljem. Upravičevanje sovražnosti seveda ni vselej temeljilo na dejanskih ali občutenih krivicah, saj so lahko bile po potrebi namišljene ali utemeljene za nazaj.⁵⁷ Če je Weißpriach res le prežal na priložnost za napad na benediktince, na kar bržčas kaže hitra zaostritev spora, je imel jeseni 1440 srečo. Lahko je izkoristil dejanje, ki je tudi v manj napetih časih neredko vodilo v fajde oziroma služilo za njihovo legitimacijo: kršitev jurisdikcije,⁵⁸ ki je bila vedno neločljiv del časti njenega nosilca.

Dejanje, ki ga je pojmoval kot kršitev svoje in vodove časti, je obelodanil Weißpriach, s čimer se je opredelil za oškodovano stran, ki terja zadoščenje. V

⁴⁵ Kosi, Celjska klientela, str. 31. Opat je z Gössom 23. julija 1439 sklenil premirje do božiča istega leta (UBStP, št. 436, 1439, 23. julij, str. 384).

⁴⁶ UBStP, št. 426, 1439, 24. februar, Dunajsko Novo mesto, str. 380; prav tam, št. 427, 1439, 7. april, Dunaj, str. 380–81. *Archivium* oziroma Ankershofen (Beiträge, str. 23) dogodek umešča v leto 1421.

⁴⁷ Banfi, Uprava, str. 43.

⁴⁸ Chmel, *Materialien*, št. LI, str. 69; prim. Otorepec, Seznam, str. 342.

⁴⁹ Vsaj en del (Otorepec, Seznam, str. 342, op. 121; Kosi, Celjska klientela, str. 34 in 43).

⁵⁰ Nared, Seznam.

⁵¹ Rop na javni, tj. kraljevi ali deželni cesti (Oman, *Maščevanje*, str. 57).

⁵² UBStP, št. 431, 1439, 21. maj, Dunajsko Novo mesto, str. 382.

⁵³ UBStP, št. 434, 1439, 11. julij, Hall in Tirol, str. 383; prav tam, št. 438, 1439, 9. november, Dunajsko Novo mesto, str. 385–386; prav tam, št. 443, 1440, 5. marec, Dunaj, str. 389.

⁵⁴ Ko je v literaturi na Muti naveden pred letom 1440 (na primer Banfi, Uprava, str. 39), gre za povzemanje Marchstallerja, ki pa tozadevno, kot kaže, ni najbolj verodostojen (sekundarni) vir (gl. predzadnje poglavje te razprave).

⁵⁵ SI AS 1063/4491, 1440, 23. avgust, Haimburg.

⁵⁶ UBStP, št. 415, maj 1437, str. 366; prav tam, št. 416, 1437, 18. maj, Šentpavel, str. 367.

⁵⁷ Oman, *Maščevanje*, str. 38.

⁵⁸ Podoben primer je, recimo, spopad med brandenburškim vojilnim knezom na eni ter bavarskim (Landshut) vojvodom, würzburgskim in bamberskim knezoškofom na drugi strani leta 1460 (Zmora, *State*, str. 96–97).

četrtek po mihaelovem, 6. oktobra 1440, se je Sigmund pisno pritožil šentpavelskemu opatu Janezu, ki se je tedaj mudil v od Mute približno 50 kilometrov vzhodno ležečem deželno knežjem mestu Maribor. Plemič je opatu očital, da je šentpavelski gradiščan Marenberga z »napetimi samostreli in nabitimi ročnimi topovi« (*mit geladen armüsten vnd hantpuxen*) gnal nekega ujetnika iz Sobote (Soboth),⁵⁹ približno dvanajst kilometrov severozahodno od Mute, čez gospostvo⁶⁰ Sigmundovega gospoda, vojvoda Albrehta VI. – mutski grad je očitno imel v zastavi. Weißpriach je dejanje, o katerem so ga obvestili njegovi ljudje, dojel kot (ali izbral za) krivico in ga temu ustrezno označil za protipravno oziroma zlonamerno⁶¹ (*müetwillen*), tj. krivično. Plemič (ali njegov pisar) besed ni izbral naključno, kaj šele v afektu. Jasno so izražale dojemanje dejanja kot krivice, bile so primerno formaliziran in uravnotežen izraz njegove jeze, ki je podkrepila in upravičevala zahtevo po zadoščenju. Četudi jeza ne bi bila resnična, je morala biti nedvoumno izražena, saj je bila *ira iusta* pričakovan odziv na krivico. Občutek krivice je Weißpriach še podkrepil z zapisom, da se to pod predhodnimi gradiščani Marenberga ni dogajalo, se pravi vodenje ujetnikov čez mutsko pomirje, povrh u na napetim oziroma nabitim orožjem. Čeprav so opatovi ljudje čez pomirje gnali (predvidoma nevarnega) zločinca, je nabito in napeto orožje izražalo pripravljenost na spopad oziroma delovalo kot grožnja ali izziv, podobno kot izvlečen meč. Skratka, šlo naj bi za nekaj nezaslišanega; tako je lahko Sigmund z opredelitvijo dejanja za izjemno, čeprav to ne bi bilo, upravičil tudi izjemen odziv nanj. Sicer povsem spoštljivo pismo načeloma ni zahtevalo nemogočega. Weißpriach je od opata in njegovega gradiščana terjal zgolj nedoločeno zadoščenje (*genügen*), a z jasnim svarilom, naj se dobro zavedata, da njune protipravnosti (krivice) ni dolžan trpeti (*nicht füget czu leiden*), temveč se mora ravnati glede na nujo (*nattdurfft*) vojvoda Albrehta. S tem je Sigmund podkrepil in dodatno legitimiral svoje zahteve: ni šlo (le) zanj, temveč za čast njegovega gospoda. To in opredelitev dejanja za nezaslišano je upra-

vičevalo tudi eksplicitno grožnjo z nasiljem. A zgolj grožnja z njim ni avtomatično vodila v fajdo. Praviloma je šlo za podkrepitev zahteve po zadoščenju in večidel je že grožnja z nasiljem vodila v mediacijo ter pogovore o nenasilni in za obe strani častni poravnavi ter povrnitvi pravice.⁶² Seveda pa opat plemičeve zahteve ni nujno tolmačil kot častne, prej nasprotno. Lahko jo je razumel kot žalitev (krivico) samostana in sebe. To je morda še okrepila Weißpriachova zahteva po takojšnjem odgovoru; očitno kar po (hitrem) slu, ki ga je ta k Janezu poslal v Maribor – izurjen jezdec bi za pot potreboval največ nekaj ur, odvisno od razmer na poti.⁶³

Opatov formalno prijateljski odgovor je plemič prejel že naslednji dan, v petek, 7. oktobra – najbrž zato, ker se je v mestu ob Dravi⁶⁴ z opatom mudil tudi njegov gradiščan oziroma oskrbnik⁶⁵ Marenberga Štefan⁶⁶ Prušenk, ki ga je Janez medtem že zaslišal. Prušenk je potrdil, da je odvedel oziroma dal odvesti ujetnika čez vojvodovo mutsko pomirje, a je (opat) poudaril, da je bilo vodenje ujetnikov čezenj v pristojnosti marenberškega deželskega sodišča. Pravico do tega sta samostanu (leta 1437) namreč potrdila rimski kralj Friderik in njegov brat, vojvoda Albreht. Opat je nejevoljnega Weißpriacha skušal pregovoriti v mirno rešitev spora in predlagal posvet (*einen tag cze sēczen*), na katerem bi oskrbnika zaslišal še v njegovi prisotnosti. Če bi se Prušenkovo dejanje nato izkazalo za krivično (*vngerechten*), se je bil Janez pripravljen ukloniti plemičevi zahtevi po zadoščenju, če bi se izkazalo, da je oskrbnik ravnal v skladu s svojimi pristojnostmi oziroma pravično (*rechtleich*), pa naj pri marenberški jurisdikciji (*gerechtikait*) ostane kot dotlej. Janez je Sigmunda še prosil, naj mu odgovor pošlje po (najbrž kar svojem) slu, da ne bi opat in njegovi ljudje pri plemiču ostali v nemilosti ali nezaupanju (*vngenad noch verdacht*) ter njunih posledicah (*was ir in dem tuen wellet*), tj. da bi se izognili sovražnosti.⁶⁷

Weißpriachov odgovor je sledil dva dni kasneje, v nedeljo, 9. oktobra. Opatov predlog za zaslišanje Prušenka je sprejel z vsaj formalizirano nejevoljo. Ponudbo, ki je zavlačevala z zadoščenjem oziroma ga je dovolj neposredno zavračala, je očitno interpretiral

⁵⁹ Mravljak, Muta, str. 49.

⁶⁰ Namreč čez mutsko pomirje na ozemlju marenberškega deželskega sodišča, kjer je gospostvo imelo pravico do nižjega sodstva nad svojimi podložniki. Ujetnik, ki ga je dal šentpavelski oskrbnik gnati čez pomirje, je bil torej najverjetneje obtožen dejanja, za katero je grozila smrtna kazen. (Morda kak Schrampfov človek?) Po Mravljaku so bile meje pomirja »ob potoku, ki tvori se danes [1928] mejo na vzhodu med Spodnjo Muto in Sv. Primožem I. (Kaiserbach), od Drave gor po jarku do vrha Bricnika, odtod po potu in rebro do Boronika in Hadernika, potem skozi Hadernikov gozd na veliko bukev (tedaj seveda!) v Mlakah, odtod naravnost dol k Bistrici in ob tej dol do mosta čez Bistrico« (prav tam).

⁶¹ Predrznost bi bil preblag prevod. Beseda *mutwillen* je bila zlasti tedaj večpomenska in je označevala predvsem samovoljno, protipravno ali nepravilno (krivično) ter zlobno oziroma zlonamerno dejanje (Grimm in Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, <https://www.dwds.de/wb/dwb/mutwillen>, pridobljeno: 18. 8. 2021).

⁶² Prim. Reinle, *Bauernfehden*, str. 259.

⁶³ StAStP, UK 276, fol. 14r, 1440, 6. oktober, Muta (grad), Sigmund pl. Weißpriach opatu Janezu iz Šentpavla v Labotski dolini (sočasni prepis).

⁶⁴ Samostan je svoje posesti v Mariboru in njegovi okolici upravljal iz stavbe pri Gornjih ali Koroških vratih na zahodu mesta (danes stik Koroške ceste (št. 26), Vodnikovega trga in Strossmayerjeve ulice), a je tamkajšnji upravnik v 15. stoletju skrbel zlasti za gorskopravno posest. Ostalo posest v okolici mesta so opatje od začetka istega stoletja upravljali zlasti s Fale v Dravski dolini (Mlinarič, Odnosi, str. 246–247).

⁶⁵ Tako je imenovan v šentpavelskih dokumentih.

⁶⁶ UBStP, št. 453, 1441, 14. maj, Šentandraž, str. 389.

⁶⁷ StAStP, UK 276, fol. 14r, 1440, 7. oktober, Maribor, Janez opat Šentpavla v Labotski dolini Sigmundu pl. Weißpriachu (sočasni prepis).

kot dodatno krivico, četudi odgovora osebno morda ni tako doživljal. Opat je sicer naslovil enako spoštljivo kot prej, a je bil v odgovoru odločen in jasen, da je nevzdržno oziroma krivično⁶⁸ (*vn-pilleich*) že to, da si opat sploh domišlja, da mu lahko določi posvet o gospodstvu in jurisdikciji (*herschafft vnd seiner gerechtikait*) njegovega gospoda, vojvoda Albrehta. S tem je bila še enkrat jasno izražena Sigmundova jeza: opatov predlog je bil (nova) krivica, saj naj bi si prilaščal odločanje o jurisdikciji gospodstva, s tem pa impliciral gradiščanovo in vojvodovo podrejenost Sentspavlu. A če je Weißpriach želel zgolj legitimacijo za napad na Sentspavel, je treba v tem kontekstu brati tudi opatovo »nevzdržno« ponudbo. Navsezadnje je Janez spor želel rešiti ali vsaj ublažiti skladno z uveljavljenimi praksami mediacije. Vendar so bile ponudbe za posvet vedno dvorezen meč, saj so jih lahko tolmačili kot izraz nasprotnikove šibkosti ali kot dodatno krivico, četudi se je prejemnik ponudbe zavedal, da ta ni nečastna. Zdi se, da je to taktiko ubral tudi Sigmund. Navsezadnje je lahko bila dodatna krivica le v prid legitimaciji njegovih morebiti že izdelanih načrtov za napad. Vsekakor je vztrajal pri svojem in še naprej zahteval (*peger*) zadoščenje od opata in njegovih ljudi (*von euch vnd den ewren*), tj. oskrbnika, vazalov, oborožencev, uradnikov in drugih, češ da ga bo rad sprejel (*gern auff nemen*). A opat je lahko njegovo zahtevo tolmačil kot krivico že zato, ker je zadoščenje po običaju vključevalo določeno gesto samoponižanja.⁶⁹ V danem primeru nekomu, ki mu to ni šlo, saj Janez zahteve ni imel za osnovane. Ampak mogoče je Weißpriach računal prav na tak odziv. Pismo je še enkrat zaključil z jasno grožnjo: če zadoščenja ne bo dobil, naj se opat zaveda, da ima do tega pravico (*sey in gedenckh das ich auch daz ain racht hab*) – namreč da ga izsili z nasiljem.⁷⁰

Opatov odziv je plemič najbrž pričakoval, morda si ga je celo želel, saj je za napoved legalne sovražnosti najprej moral dokazati, da so propadli vsi poskusi mirne rešitve spora. Weißpriachovega odgovora, poslanega v nedeljo, Janez mogoče ni prejel ali celo ni želel prebrati pred ponedeljkom, nakar si je za odgovor vzel še nekaj dni. To je bil morda izraz nestrinjanja z nasprotnikom v zadevi, ki jo je ta imel za nujno, gotovo pa je to storil zato, da je lahko dobro premislil odgovor in se o njem posvetoval z zaupniki, najbrž tudi s Prušenkom, kajti spor se je nevarno zaostroval. Odgovor Sigmundu, spisani v sredo,

12. oktobra, je bil še vedno formalno prijateljski, a hkrati nepopustljiv. Kljub temu, da je mutski gradiščan njegovo ponudbo za posvet zavrnil kot krivično, je Janez vnovič upal, da Weißpriach odgovora ne bo razumel kot samostanovo prilaščanje pravice do razsojanja o vojvodovem gospodstvu in jurisdikciji, tj. kot prilaščanje obojega. A če je Weißpriachu res šlo le za predočitev (krivice) in pritožbo (*anbringen vnd erklagen*) nad Prušenkom, je opat ponovil, da ga je pripravljen pred njim zaslišati (*euch tag vnd verhörung willig waren*) ter glede na slišano zoper oskrbnika pravično (*pilleich*) ukrepati. Sigmundova grožnja, če je bila res mišljena za izsilitev zadoščenja, ni bila uspešna, četudi je že dvakrat jasno svaril s sovražnostjo. Opatu se namreč ni zdelo, da je Weißpriachu ob zaslišanju svojega oskrbnika dolžan (*nicht [...] phlichtig*) dati še zadoščenje, saj ne njemu ne Prušenku še ni bila dokazana nobena nepravilnost (*kein vn-pilleichkait*) oziroma krivičnost. Kljub temu je poudaril, da sta z oskrbnikom pripravljena priti na zaslišanje in razsodbo (*mit euch willig in verhörung vnd recht*) s Sigmundom pred rimskega kralja (in notranjeavstrijskega vojvoda) Friderika ter njegovega brata vojvoda Albrehta, ki ju je Janez imel za edino pristojno instanco v sporu.⁷¹

Zgolj z zavračanjem plemičevih zahtev opat ni nujno pokazal posebnega poguma, saj je taktika služila zlasti zavlačevanju in preusmerjanju k mediaciji ali na sodno pot, kjer je imel samostan načeloma več možnosti za uspeh kot v spopadih. Morda je Janez tudi menil, da Sigmund zgolj blefira – zlasti če si še ni pridobil slovesa človeka nagle jeze (v obeh pomenih besede)⁷² –, ker si pač želi boljše izhodišče v pogajanjih o ustreznem zadoščenju. Sploh v času premirja bi samostan lahko računal na kraljevo intervencijo in podporo. Vendar se je opat gotovo zavedal, da lahko preusmerjanje konflikta na sodno pot tega tudi nevarno zaostri. Ker je bila dobrososedska izvensočna in uravnotežena poravnava družbena vrednota, je sodna pot veljala za nečastno in nekrščansko, saj je uspeh zagotovila le eni strani, tožba pa posledično za novo krivico oziroma za izraz sovraštva.⁷³ Želja po razsodbi pred kraljem je bila sicer še v okviru mediacije po običaju, ni pa nujno, da jo je Weißpriach tako tolmačil oziroma želel tako tolmačiti.

Kakor koli, opatova vnovična zavrnitev zahteve po zadoščenju brez ustreznih dokazov – še zadnjič: kar je bil izid, ki ga je Weißpriach mogoče pričakoval in si ga želel – je plemiču po dobrem tednu dopisovanja gor in dol po Dravski dolini naposled prinesla legitimacijo za fajdo. Njegovo »prizadevanje«, da bi spor rešil po mirni poti, ni bilo uspešno; tudi zato,

⁶⁸ Neprimerno bi bil preblag prevod (Grimm in Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, <https://www.dwds.de/wb/dwb/unbillich>, pridobljeno: 18. 8. 2021).

⁶⁹ Zgolj samoponižanje storilca pred oškodovano stranjo je lahko obnovilo čast obeh strani, kar je bilo nujno za sklenitev miru. Vendar so morali posredniki kljub temu pogosto opozarjati, da je tako samoponižanje častno, da so ga sprte strani naposled sprejele (Darovec, Blood Feud).

⁷⁰ StAStP, UK 276, fol. 14r, 1440, 9. oktober, Muta (grad), Sigmund pl. Weißpriach opatu Janezu iz Sentspavla v Labotski dolini (sočasni prepis).

⁷¹ StAStP, UK 276, fol. 14v, 1440, 12. oktober, Maribor, Janez opat Sentspavla v Labotski dolini Sigmundu pl. Weißpriachu (sočasni prepis).

⁷² Prim. Miller, Threat, str. 15 sl.

⁷³ Smail, *The Consumption*, str. 1–14.

Tabela: Podpisniki Weißpriachove napovedi sovražnosti šentpavelskemu opatu z dne 14. oktobra 1440.

Sigmund von Weißpriach	Michel Haffner	Vereich Rawen satel
Wathefär [sic] Hagen	Jörg Pofch	Niclaz Semenicz
Hanns Kchrefperger	Vereich Harracher	Larencz Peringer
Chlaws Lukaŵer	Jeronime Reinhart	Pricze Stolzinger
Fricz Offner	Hanns Raytter	Vereich Czellner
Jörg Renner	Mert von der öf [sic] Eyffnenftat ^a	Francz von Prankch
Chriftoff Gäher	Jörg Thäbrer	Chafpar Früliger
Nycolefch Korkobicz	Vereich Moffer von Payeren	Chafpar Garnar mit feiner gefelfchafft
Hanns Folkel	Thoman von Ottenburg	Jörg Krabat ^c
Hennfel Reychart	Lucas Fuxs fwancz	Chünz Peýffer
Haimrich [sic] Lucas	Herbman Hupp[...]tafchn ^b	Sigmund Töller
		Hanns Stolzinger

^a Danes Eisenstadt (Željezno, Kismarton) na Gradiščanskem, tedaj Zahodna Madžarska.

^b Poškodba dokumenta.

^c Ni najbolj verjetno, da iz Laškega, saj se je tisti zaradi sodelovanja pri zasedbi Žusma leta 1437 znašel na seznamu deželnih sovražnikov (prim. Lazar, *Vojaška zgodovina*, str. 236; Otorepec, *Seznam*, str. 337).

ker Janezu ni dal praktično nobenega manevrskega prostora, bržkone nalašč. Prav tako ga izrecne grožnje s sovražnostjo tudi Weißpriachu niso pustile, saj bi njegov ugled najbrž trpel,⁷⁴ če jih ne bi udeležil po že drugi zavrnitvi s svarilom okrepljene zahteve po zadoščenju.

V petek po kolomanovem, 14. oktobra 1440, je opatu primerno spoštljivo (uravnoteženo) pojasnil oziroma ponovil svoje razloge za odpoved miru. Ker je šentpavelski gradiščan Marenberga tako krivično (*vmb söllichen mütwillen*) kršil jurisdikcijo njegovega gospoda, vojvoda Albrehta, je Sigmund od Janeza zahteval zadoščenje. A ker ga ni dobil, je njemu in njegovim ljudem s svojimi ljudmi, ki so pismo sopečatili oziroma podpisali, napovedal sovražnost: »*Żelimo biti vaši in vašega samostana in vseh vaših sovražniki in vam škodovati podnevi in ponoči, v tem bosta naša čast in ponos⁷⁵ zoper vas in vse vaše [...] ter bomo s Sigmundom pl. Weißpriachom v miru in nemiru.*«⁷⁶ Ob Weißpriachu so napoved sovražnosti pečatili Boltežar Hagen, Klavž Lukawer, Fric Offner in Jurij Renner (*Walthesär Hagen, Chlaws Lukawer, Fricz Offner, Jörg Renner*), poimensko pa je zabeleženih še 29 drugih, z glavnim odpovednikom miru, Weißpriachom, skupaj 34 mož. Število opatovih sovražnikov je bilo sicer še večje, ker je Gašper Garnar zapisan s svojim moštvom (*geselschafft*) oziroma oboroženci;

verjetno so jih imeli tudi drugi sopečatniki oziroma sopodpisniki.⁷⁷

Našteti so v sočasnem šentpavelskem prepisu dokumenta navedeni v treh stolpcih, ki so tu zaradi uporabnosti za nadaljnje raziskave, na primer za identifikacijo navedenih, podani v diplomatičnem prepisu (gl. zgornjo tabelo).⁷⁸

Več kot 34 izurjenih mož, ki so se jim kasneje pridružili še drugi, ni bilo tako majhno število, kot se morda zdi. Povsem je zadostovalo za škodovanje s plenjenjem in požiganjem. Za primerjavo s silami samostana bo bržčas dovolj podati, da je kralj Friderik v letih 1446/47, ko je od Šentpavla zaradi preteče madžarske nevarnosti zahteval vojaško pomoč, računal na 70 do 100 oborožencev, od tega vsakič okoli 30 konjenikov.⁷⁹ Razmerje med konjeniki in pešaki med Weißpriachovimi ljudmi ni znano, a so bili sopečatniki napovedi sovražnosti (in med njimi navedeni Kchresperger) najverjetneje plemiči, torej konjeniki, pešaki pa so bili bržkone vsaj Garnarjevi ljudje. Obenem je Sigmund najbrž lahko računal še na ustrezno zaslombo pri Albrehtu, čeprav ta, glede na nedavno poravnavo vojvoda z bratom, bržčas ni vključevala eksplicitne vojaške podpore. Prav tako ni nujno, da so vsi podpisniki Weißpriachove napovedi sovražnosti v tej tudi aktivno sodelovali, a je kopičenje odpovednikov miru na listini gotovo delovalo kot dodaten psihološki pritisk na naslovnika.

Skratka, sovražnost je bila napovedana in škodovanje se je načeloma lahko začelo tri dni in tri noči kasneje, tj. 18. oktobra, v torek po sončnem vzhodu. Mir je moral biti nasprotniku odpovedan čez dan in pred pričami, torej pred opatom ali njegovimi zastopniki, na enem od samostanskih dvorov, deni-

⁷⁴ Prim. Miller, Threat, str. 25.

⁷⁵ Grimm in Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, <https://www.dwds.de/wb/dwb/glimpf>, pridobljeno: 18. 8. 2021.

⁷⁶ [V]nd die ich auff ewren pringen mag, ewrer vnd ewrers gotzhaus vnd aller der ewren veint sein wellen vnd wellen ewren schaden trachten peß tag vnd peß nacht vnd wie wir des bekömen mügen vnd wellen darin vnser er vnd gelinphen gegen euch vnd all den ewren pebätt haben wir wellen auch all die in dem brieff pegriffen sind in des obgenannten Sigmunds von Weispriach frid vnd vnfrid sten (StiAStP, UK 276, fol. 14v, 1440, 14. oktober, Muta (grad), Sigmund pl. Weißpriach opatu Janezu iz Šentpavla v Labotski dolini (sočasni prepis)).

⁷⁷ Prav tam.

⁷⁸ Prav tam.

⁷⁹ UBStP, št. 462, 1446, 18. maj, str. 402–403; št. 467, 1447, 21. januar, Dunaj, str. 404–405.

mo v Marenbergu, Šentpavlu, Mariboru, na Fali ali kje drugje. Med napovedjo sovražnosti in začetkom škodovanja je opat imel tudi možnost, da se neovirano vrne v Šentpavel. Kljub Mravljakovi trditvi, da o »izidu [napovedi sovražnosti] ni znano nič«, ⁸⁰ je o poteku fajde vendarle nekaj podatkov, četudi zmedo povzročata Marchstallerjeva zgodovina samostana in anonimna kronika iz 17. stoletja.

Mutski voz: potek in konec fajde

Čeprav večidel ni znano, kako je potekala sovražnost med Weißpriachom in Šentpavlom, kar je v virih sicer prej pravilo kot izjema, sploh za manjše fajde, nekaj podatkov vendarle nudi tudi listinsko gradivo.

Kaže, da Štefan Prušenk ni prav dolgo ostal oskrbnik Marenberga. Kralj Friderik je opata že 10. decembra 1440 prosil za uslugo, naj oskrbnništvo utrdbe preda Boltežarju Rotenpergerju. ⁸¹ Opat bi se lahko z zamenjavo strinjal, če se Prušenk v spopadih dotlej ni izkazal, ali preprosto zato, ker je v času kraljevega premirja s Celjskimi tako ali drugače prispeval k fajdi s človekom Friderikovega brata. Oskrbnikova (neželena) ogrožitev premirja bi bila lahko tudi razlog za Friderikovo željo po njegovi zamenjavi. Prav tako bi lahko Štefan za zamenjavo zaprosil sam. Prušenk je šentpavelski ščitonoša (*armiger*) sicer ostal vsaj do srede maja 1441, ko je bil med pričami kompromisa o poravnavi samostana z lavantinsko škofijo v Šentandražu (Sankt Andrä) zaradi nekih desetih. ⁸² A po oktobru 1440 ni več izpričan kot oskrbnik Marenberga, do januarja 1442 pa se je Prušenkov odnos z opatom tako poslabšal, da ga je ta izvezl iz krajšega premirja z Weißpriachom.

V sredo po treh kraljih, 10. januarja 1442, sta Nikolaj pl. Weißpriach ⁸³ v imenu svojega sorodnika (*vetter*) Sigmunda in vseh njegovih ljudi ter šentpavelski opat Janez z vsemi svojimi ljudmi do naslednjega četrtega ⁸⁴ ter dneva in noči zatem (*den tag vnd nacht vber*), tj. do jutra 19. januarja, prekinila svoj »kreg, ⁸⁵ zlovoljo in sovražnost« (*kriegs, unwillen vnd*

absag). ⁸⁶ Weißpriach je obljubil, da bo dotlej s samostanom v »zvestem neškodljivem miru in prekinutvi« (*getrewn vngeuerlichen frid vnd anstand*), torej v premirju. (Enako je moral obljubiti tudi Janez.) Takih kratkih premirij je bilo v fajdah najbrž precej; to je med drugim služilo izmenjavi ujetnikov. Vendar je opat iz premirja izvezl Štefana Prušenka in njegove ljudi oziroma pomočnike (*helffern*), za katere se Janez ni želel zavzeti (*sich vmb seu nichtz annemen wil*). Na drugi strani je Sigmund iz premirja izvezl Henrika Zwykha in druge z gradu Feuersberg nad Globasnico (Globasnitz) v Podjuni (Jauntal). Zwykh, ki ni bil med izvornimi podpisniki Weißpriachove odpovedi miru, in predvidoma njegovi ljudje so zajeli dva opatova hlapca ali oboroženca (*knecht*), njuna konja in večjo vsoto denarja. Zato je opat Nikolaja prosil za posvet (*spruch*), tj. posredovanje pri Sigmundu, glede katerega so se sporazumeli, da bo v Velikovcu (Völkermarkt) pred iztekom premirja. Weißpriach je obljubil, da bo zajeta hlapca in konja predal v Globasnici – ko je bila predaja opravljena, sta bila Zwykh in posadka s Feuersberga vključena v premirje oziroma se je to izteklo. ⁸⁷

Enako kot je Prušenk dotlej najverjetneje že izgubil ali predal oskrbnništvo Marenberga, tudi Sigmund ob sklenitvi tega premirja morda ni bil več gradiščan Mute. Kaže, da je vojvoda Albreht grad najkasneje leta 1441 vrnil Celjskim, ki naj bi za gradiščana postavili nekega Ulrika. Po drugih virih pa naj bi bil Ulrik le zemljiški uradnik. ⁸⁸ Ko je umrl (padel?), je 7. aprila 1441 del njegovih posesti na Muti prevzel Jurij Leysser, ⁸⁹ še en človek Celjskih, ⁹⁰ čeprav ni izrecno naveden kot tamkajšnji gradiščan. Mogoče je bil Weißpriach prisiljen zapustiti grad, ker se je med premirjem zapletel v fajdo s kraljevim zaveznikom ali pa so se Celjski z Albrehtom dogovorili za konec zastave.

Ni znano, zakaj se je opat odpovedal Prušenku, a možnosti je več: zavračanje premirja, nesposobnost na bojišču, kršitev pravil sovražnosti itd. Lahko bi šlo tudi za posledico Sigmundovega pritiska, da je uravnotežil opatovo željo po osvoboditvi njegovih ljudi, ne da bi zato trpela plemičeva čast. Kot vse ostalo v maščevanju so morali biti primerno uravnoteženi tudi pogoji za premirje.

Pod nesposobnost na bojišču lahko sodi tudi razlog, ki ga nudi *Archivium*: opatovo nenaklonjenost Prušenku bi lahko zakrivila Weißpriachova zasedba in/ali oplenitev gradu Marenberg, do česar naj bi po

⁸⁰ Mravljak, Muta, str. 49.

⁸¹ StiAStP, UK 277, fol. 10r, 1440, 10. december, Dunajsko Novo mesto, Kralj Friderik opatu Šentpavla v Labotski dolini.

⁸² UBStP, št. 453, 1441, 14. maj, Šentandraž, str. 389. Spor je bil poravnan tri tedne kasneje (prav tam, št. 454, 1441, 9. junij, Šentandraž, str. 389–399).

⁸³ Mogoče stric ali morebitni istoimenski bratranec (prim. Heinig, Kaiser, str. 222, op. 308).

⁸⁴ Phingstag (UBStP, št. 456, 1442, 10. januar, str. 399). Da ne gre za binkošti (*Pfingsten*) (prim. Lazar, Vojaska zgodovina, str. 255), kaže tudi datacija podelitve varnega spremstva Hansu Schrampfu leta 1439: v četrtek pred binkoštni (*Phincztag vor dem heil. Phingstag*) (UBStP, št. 431, 1439, 21. maj, Dunajsko Novo mesto, str. 382).

⁸⁵ Prevajati besedo *krieg*, iz katere izhaja tudi slovenska *kreg*, kot vojna tu ni smiselno. Ne nazadnje je tedaj najpogostejše označevala spor (Snoj, Slovenski etimološki slovar, str. 271; Grimm in Grimm, Deutsches Wörterbuch, <https://www.dwds.de/wb/dwb/krieg>).

⁸⁶ Absage je sicer odpoved (miru), a jo je tu bolj smiselno brati kot njeno sopomenko, tj. napoved sovražnosti oziroma sovražnost.

⁸⁷ UBStP, št. 456, 1442, 10. januar, str. 399–400.

⁸⁸ Banfi, Uprava, str. 45.

⁸⁹ Hišo v trgu na Muti z dvorcem, desetine v Ribičju in pri cerkvi sv. Janeza itd. (Mravljak, Muta, str. 49).

⁹⁰ Prav tam; Kosi, Celjska klientela, str. 32.

Grad Marenberg (levo zgoraj) nad samostanom dominikank v istoimenskem kraju. Bakrorez je nastal poldrugo stoletje (Vischer, *Topographia Ducatus Stirie*, sl. 245) po obravnavani fajdi, a se lokacija utrdb v vmesnem času ni spremenila (Stopar, *Grajske stavbe*, str. 54).

kroniki sicer prišlo šele leta 1442⁹¹ – a bržkone ne v mrazu in (predvidoma) globokem snegu Kozjaka v prvi polovici januarja.

Nasploh je treba preizprašati kronologijo spopadov, ki jo je po anonimni kroniki podal Ankershofen. Glede na ohranjene listine tudi pri preostalih fajdah Šentpavla v prvi polovici 15. stoletja ne *Archivium* ne Marchstaller nista najbolj zanesljiva (sekundarna) vira. Obenem je kronika edini vir,⁹² ki poda potek celjsko-habsburškega konflikta na Štajerskem leta 1442, saj ga je Marchstaller postavil zgolj v nedolocen čas po letu 1438.⁹³

Marchstallerjev sintetični opis škode, ki jo je samostan utrpel v celjsko-habsburškem spopadu, vsaj glede kronologije tu obravnavane fajde ni najbolj prepričljiv. Opat je v 17. stoletju zapisal, da je samostan trpel, ko je leta 1438 izbruhnila vojna (*bellum*) Celjskih in (*sic*) vojvoda Albrehta z rimskim kraljem. Šentpavlu, ki je držal s kraljem, sta celjski gradiščan Mute, Sigmund pl. Weißpriach, in Hans Schrampf napovedala vojno, zbrala vojsko, samostanu zaplenila 16 konj, zajela njegove služabnike in podložnike, med njimi lovrenškega župnika Jakoba, ter še dva konja in dosti denarja. Opatu sta nato na pomoč prišla štajerski deželni glavar Janez gospod Stubenberg ter deželni upravitelj in pisar Dipold Anspach, ki se jima je pridružil šentpavelski gradiščan Marenberga Vid Hengspacher s 300 možmi. Ko se je že zdelo, da je celjske nevarnosti konec in so bili najemniki

odslovljeni, sta Friderik in Ulrik (II.) Celjska, ki sta oblegala Marenberg, Schrampfu in Weißpriachu ukazala, naj naskrivaj napadeta grad. Ker napad ni uspel, sta z »jeklom in ognjem opustošila« (*ferro et flamma absumunt*) samostanske posesti pod gradom, vključno s pristavo. Nato so se celjski ljudje v noči pred praznikom sv. Petronile (31. maj) prikradli v Šentpavel, požgali ves trg, proti visoki odkupnini zajeli samostanske podložnike ob reki Labotnici in požgali njihovo imetje. Enako se je zgodilo s šentpavelskimi podložniki v Pesnici pri Mariboru. A to ni bilo dovolj, saj so se celjske sile še drugič utaborile pred samostanom, še enkrat požgale trg Šentpavel in celó cerkev sv. Erharda (huda kršitev pravil fajde) ter opustošile posesti podložnikov v Labotski dolini. Zatem so se sovražniki (*hostes*) odpravili v Mohličce (Möchling), požgali opatov upravni dvor in oplenili upravnikove podložnike. Med drugim so jim razbili okna, peči in sode za vino. Spopad je pomiril šele cesar (*sic*) Friderik, ki ga je opat Janez prosil za odškodnino. Ker je ni prejel, je samostan za dolgo padel v revščino.⁹⁴

Archivium oziroma Ankershofen poda drugačno in še bolj sumarno kronologijo, po kateri je Weißpriach sovražnost opatu napovedal šele leta 1442, ni pa omenjen pri predhodnem celjskem obleganju Marenberga istega leta, ko naj bi ga branil Hengspacher. Sodeč po Ankershofnovi podaji kronike je Weißpriach v fajdi s Šentpavлом vdrl v Labotsko dolino, oplenil in zoper odkupnino zajel tamkajšnje samostanske podložnike, oblegal utrjeni samostan in oplenil istoimenski trg, pri čemer je do temeljev

⁹¹ Ankershofen, *Beiträge*, str. 24.

⁹² Mlinar, *Podoba*, str. 93.

⁹³ UBStP, št. 407, 1432, 4. september, Šentpavel, str. 358–359, op. 1.

⁹⁴ Prav tam.

požgal tudi cerkev sv. Erharta. Nato je napadel Mohličice, kjer je požgal dvor šentpavelskega upravnika ter opleni in proti odkupnini zajel še njegove podložnike. Istega leta naj bi zajel tudi lovrenškega župnika Jakoba in enega tržana.⁹⁵ Weißpriachovi ljudje so opleni tudi gostilničarje, zlasti tistim pri vaseh Led (Eis)⁹⁶ in Velka⁹⁷ ter pri Marenbergu so razbili sode, vsem pa peči in okna. Nadalje so opatu odvzeli 15 vlečnih konj z vso opremo in »povsem opleni« (*plünderten [...] ganz und gar aus*) njegovega gradiščana Štefana Rischniggerja (*sic*) – očitno⁹⁸ je mišljen Prušenk. Opat naj bi Weißpriacha zaradi škode tožil pred kraljem, ki je končno vzpostavil mir, a ni prejel nobene odškodnine, zaradi česar naj bi Šentpavel padel v veliko revščino.⁹⁹

Več podrobnosti kaže, da so zapisi v obeh kronikah amalgam podatkov (na primer Schrampfovega ropa s Zwykhovim zasegom) iz različnih listin, najbrž v želji po njihovi smiselni sintezi. Vsekakor je Weißpriach kot mutski gradiščan vojvoda Albrehta oktobra 1440 Šentpavlu napovedal sovražnost. Tedaj je bil Prušenk šentpavelski oskrbnik Marenberga. Hengspacher, ki naj bi ga po Marchstallerju Weißpriach in Schrampf napadla leta 1439, se v sodasnih šentpavelskih listinah pojavi le kot sopečatnik za svojega sorodnika (*vetter*) Vida pl. Lazza, ki je 24. aprila 1441 prevzel samostanov upravni dvor v Mohličah.¹⁰⁰ Ni znano, kdaj in kdo je zamenjal Prušenka, ki po oktobru 1440 ni več naveden na Marenbergu. Kot že predlagano, je oskrbništvu mogoče izgubil zaradi fajde, pri opatu pa v nemilost padel zaradi poraza proti Weißpriachu, torej najbrž enkrat med majem 1441 in januarjem 1442 – morda pa že prej, če se je opat strinjal s kraljevim predlogom za zamenjavo Prušenka z Rotenpergerjem. Ta možnost Sigmundovo oplnitev ali kar zasedbo Marenberga postavlja v čas celjsko-habsburškega premirja, torej ne v okvir širšega konflikta. Do neuspelega¹⁰¹ celjskega obleganja Hengspacherja je lahko prišlo pred začetkom premirja konec avgusta 1440 ali po njegovem izteku konec aprila 1442. Če je bil Hengspacher branilec Marenberga leta 1442, oskrbnik bržčas ni

ostal dolgo, saj kaže, da je položaj že naslednje leto prevzel¹⁰² Hans Spangsteiner mlajši.

Schrampfovo sodelovanje pri napadu na utrdbo se zdi verjetnejše, če je do celjskega obleganja prišlo pred sklenitvijo premirja¹⁰³ ali po njegovem izteku. Obenem kaže, da Schrampf njegov pristanek med deželnimi sovražniki leta 1441 ne postavlja prav visoko v hierarhiji klientele Celjskih,¹⁰⁴ sicer bi se ti verjetno zavzeli za njegovo vključitev v premirje, ne glede na kršitve. (Weißpriachovi karieri tudi požig cerkve ni škodil, če je bil zanj sploh odgovoren oziroma spoznan za odgovornega.) Vendar je Hans proti odkupnini zajel tudi dva najbrž celjska človeka, zato niti ni bil nujno (ves čas) njihov človek, temveč morda bolj neodvisen akter. Obe kroniki Schrampfov rop opatovih vpreg pri Muti leta 1439 sicer podajata kot del sovražnosti samostana s Celjskimi.

Naracija obeh sekundarnih virov skali jasnost poteka fajde. Je ta mutski oziroma mutsko-marenberški vozle sploh mogoče presekat? Kot najbolj verjetno se kaže, da je Weißpriach enkrat po napovedi sovražnosti oblegal in morda zavzel Marenberg ali vsaj opleni tamkajšnje samostanske ljudi in posesti. Če jesen leta 1440 ni bila preveč deževna ali pokrajine ni zgodaj prekril globok sneg, je do napada na Marenberg morda prišlo že tedaj, sicer pač enkrat po pomladanskih odjugah ter, načeloma, postu in veliki noči leta 1441. Enako velja za plenjenje in pustošenje v Labotski dolini in Mohličah. Gostilne v Dravski dolini pa bi lahko razdejal kadar koli, vsaj dokler je še bil na Muti. A prav tako je mogoče, da je v Šentpavel in drugam vpadel šele po celjskem obleganju Marenberga, če ga je Hengspacher branil leta 1442; nedvomno po izteku premirja grofov s kraljem. Morda je bil Weißpriach udeležen tudi pri tistem obleganju in morebitnem vnovičnem vdoru v Labotsko dolino.

Če potek sovražnosti med Weißpriachom in Šentpavlom ostaja nejasen, pa o njuni pomiritvi kot (za)ključnem obredju maščevanja¹⁰⁵ ni znanega nič, tudi ne o odškodnini oziroma spravlini, vrnitvi ujetnikov, podložnikov, naropanega premoženja itd. Če plemič in opat miru nista sklenila posebej ali prej, sta bila kot zaveznika ene oziroma druge strani (ne sicer poimensko) vključena (še) v premirje med Habsburžanomoma 16. avgusta 1443 oziroma v istega dne sklenjeni Friderikov mir s Celjskimi.¹⁰⁶ Medtem ko so

⁹⁵ Tako *Archivium* (UBStP, št. 457, 1442, str. 400), Ankershofen pa je dejanje postavil v leto 1421 (Ankershofen, Beiträge, str. 23).

⁹⁶ Vas v občini Ruda (Ruden) v vzhodni Podjuni (Lazar, *Vojaska zgodovina*, str. 256).

⁹⁷ Pri Dravogradu ali pri Podvelki v Dravski dolini (prim. Blaznik, *Historična topografija*, str. 454–455).

⁹⁸ Leta 1426 sta v šentpavelskih listinah sicer izpričana Peter in Andrej Rieschnigh, a sta bila podložnika v Allersdorfu v Labotski dolini (UBStP, št. 390, 1426, 1. september, str. 346–347).

⁹⁹ Ankershofen, Beiträge, str. 24; prim. Mlinar, *Podoba Celjskih grofov*, str. 254.

¹⁰⁰ UBStP, št. 451, 1441, 24. april, str. 397.

¹⁰¹ Marenberg je bil pri tem praktično izjema, saj se preostale manjše utrdbe v celjsko-habsburškem spopadu niso izkazale za varna zavetja (Lazar, *Vloga gradu*, str. 452).

¹⁰² Jeseni 1443 ga je opat poplačal za obnovitvena in druga dela na utrdbi (UBStP, št. 459, 1443, 22. september, Gradec, str. 401). Hengspacher je bil nato oskrbnik Marenberga še vsaj leta 1453, ko je Friderik znova prosil, naj ga zamenja Boltežar Rotenperger (prav tam, št. 493, 1453, 26. maj, Gradec, str. 401).

¹⁰³ Podobno kronologijo je predlagal Lazar, vendar z Weißpriachovim sodelovanjem le pri obleganju leta 1442 (Lazar, *Vojaska zgodovina*, str. 239–240; prim. Lazar, *Vloga gradu*, str. 452).

¹⁰⁴ Prim. Nared, Seznam, str. 338–340.

¹⁰⁵ Gl. Oman, *Maščevanje*, str. 46–48.

¹⁰⁶ SI AS 1063/4511 in 4512, 1440, 16. avgust, Dunajsko Novo mesto.

Šentpavel in njegovi ljudje, v prvi vrsti podložniki, še dolgo trpeli zaradi posledic pustošenj, je Weißpriacha in Prušenka po miru v širšem konfliktu čakala bliskovita kariera pod Albrehtom oziroma Friderikom – Sigmunda pa tudi nove sovražnosti.

Sklep

Analiza korespondence med Weißpriachom in opatom kaže, da mora pozornost pri branju dokumentov o sovražnostih (in pomiritvah) vselej veljati tudi besedam (njihovi večpomenskosti, etimologiji itd.), ki te odnose izražajo, ne le »površinskemu« podajanju dogajanja. Aplikacija natančnega branja med drugim pokaže, da Weißpriachova raba besed *mütwille* in *vnpileich* ni označevala zgolj predrznosti in neprimernosti, temveč je izražala krivico (*iniuria*), s čimer je v skladu z obredjem maščevanja terjal ustrezno zadoščenje. Ne nazadnje je ta zahteva v dokumentih sledila njegovi rabi obeh besed. S poznavanjem jezika in obredja maščevanja ter z upoštevanjem metodologije zgodovine emocij je nato mogoče precej zanesljivo določiti tudi prevladujoče čustvo, na katerem je temeljila Sigmundova raba specifičnega izrazja: jeza (*ira*). Čeprav v virih ni eksplisitno podana, so družbene norme terjale, da je časten moški krivico obelodanil z uravnoteženo in (u)pravič(e)no jezo (*ira iusta*), ki je morala biti jasna, naj je bila še tako formalizirana.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije
SI AS 1063, Zbirka listin (1163–1868)

StiAStP – Stiftsarchiv Sankt Paul
UK – Urkunden St. Paul, spletni dostop: <https://www.monasterium.net/mom/AT-StiAStP/UK/fond> (pridobljeno: avgust 2021)

OBJAVLJENI VIRI

Bizjak, Matjaž (ur.): *Srednjeveške računske knjige za Slovenijo 1: deželno knežji obračuni za Kranjsko (Landesfürstliche Abrechnungen für Krain) 1436–1448*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2016.
Chmel, Joseph (ur.): *Materialien aus österreichischen Geschichte. Aus Archiven und Bibliotheken. Erster Band*. Wien: Peter Rohrmann, 1837.
MDC XI – *Monumenta historica ducatus Carinthiae = Geschichtliche Denkmäler des Herzogtums Kärnten. Elfter Band. Die Kärntner Geschichtsquellen: 1414–1500*. Izd. Hermann Wiessner. Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1972.

MGH, Const. 2 – *Monumenta Germanicae Historiae: Constitutiones et acta publica imperatorum et regum: Tomus 2. inde ab a. MCXCVIII. usque ad a. MCCLXXII*. Ur. Ludwig Weiland. Hannover: Hahn'sche Buchhandlung, 1896.

MGH, LL 4/I – *Monumenta Germanicae Historia: Legum: Tomus 4. inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum: I. Edictus Langobardorum*. Ur. Friedrich Bluhme. Hannover: Hahn'sche Buchhandlung, 1868.

UBStP – *Urkundenbuch des Benedictiner-Stiftes St. Paul in Kärnten*. Ur. Beda Schroll. Wien: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften in Wien, 1876.

LITERATURA

Althoff, Gerd: *Spielregeln der Politik im Mittelalter: Kommunikation in Frieden und Fehde*. Darmstadt: Primus Verlag, 1997.

Ankershofen, Gottlieb von: Beiträge zur Landeschronik (Aus den Annalen des Stiftes St. Paul. Mit Erläuterungen von G. F. v. Ankershofen). *Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie* 3, 1856, str. 20–37.

Banfi, Jaka: Uprava grofov Celjskih (1341–1456). *Kronika* 70, 2022, št. 1, str. 21–58.

Boehm, Christopher: *Blood Revenge: The Enactment and Management of Conflict in Montenegro and Other Tribal Societies*. Philadelphia: University of Philadelphia Press, 1984.

Bossy, John: *Christianity in the West 1400–1700*. Oxford: Oxford University Press, 1985.

Brunner, Otto: *Land und Herrschaft: Grundfragen der territorialen Verfassungsgeschichte Österreichs im Mittelalter*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1990 [1939].

Darovec, Darko: Blood Feud as Gift Exchange: The Ritual of Humiliation in the Customary System of Conflict Resolution. *Acta Histriae* 25, 2017, št. 1, str. 57–96.

Darovec, Darko: Turpiter interfectus: The Seigneurs of Momiano and Petrapilosa in the Customary System of Conflict Resolution in Thirteenth-century Istria. *Acta Histriae* 24, 2016, št. 1, str. 1–42.

Dixon, Thomas: What is the History of Anger a History of? *Emotions: History, Culture, Society* 4, 2020, str. 1–34.

Eulenstein, Julia: Statt Krummstock das Schwert: Erzbischöfliche und adlige Fehdeführung im Erzstift Trier an der Wende zum 15. Jahrhundert. *Fehdeführung im spätmittelalterlichen Reich: Zwischen adeliger Handlungslogik und territorialer Verdichtung* (ur. Julia Eulenstein, Christine Reinle in Michael Rothmann). Affalterbach: Didymos-Verlag, 2013, str. 75–102.

- Firnhaber-Baker, Justine: From God's Peace to the King's Order: Late Medieval Limitations on Non-Royal Warfare. *Essays in Medieval Studies* 23, 2006, str. 19–30.
- Firnhaber-Baker, Justine: Techniques of Seigneurial War in the Fourteenth Century. *Journal of Medieval History* 36, 2010, str. 90–103.
- Gilbert, Kate in White, Stephen D. (ur.): *Emotion, Violence, Vengeance and Law in the Middle Ages: Essays in Honour of William Ian Miller*. Leiden, Boston: Brill, 2018.
- Gluckman, Max: *Custom and Conflict in Africa*. London: Basil Blackwell, 1955.
- Grimm, Jacob in Grimm, Wilhelm: *Deutsches Wörterbuch, Erstbearbeitung (1854–1960). Digitalisierte Version im Digitalen Wörterbuch der deutschen Sprache*. <https://www.dwds.de/wb/dwb/> (pridobljeno: avgust 2021).
- Habjan, Vlado: Celjsko-avstrijska vojna od leta 1438 do 1443 ali vojna za Ljubljano in Istro. *Kronika* 19, 1971, št. 3, str. 137–148.
- Heinig, Paul-Joachim: *Kaiser Friedrich III. (1440–1493) in seiner Zeit. Studien zum 500. Todestag am 19. August 1493/1993, Bd. 1*. Köln, Weimar, Wien: Böhlau Verlag, 1993.
- Homer: *Iliada: prvi, tretji, šesti, deseti, štirinajsti, osemnajsti, devetnajsti, dvaindvajseti in štirindvajseti spev*. Prevod: Jelena Isak Kres. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2017 [8. stol. p. n. š.].
- Kaminsky, Howard: The Noble Feud in the Later Middle Ages. *Past and Present* 177, 2002, št. 1, str. 55–83.
- Kaster, Robert A.: *Emotion, Restraint, and Community in Ancient Rome*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Klein, Herbert: Burchard. *Neue Deutsche Biographie. Dritter Band: Bürklein–Ditmar*. Berlin: Duncker & Humblot, 1957, str. 27–28.
- Koropec, Jože: *Zemljiške gospoščine med Dravogradom in Mariborom do konca 16. stoletja*. Maribor: Založba Obzorja, 1972.
- Kos, Dušan: *Vitez in grad: vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.
- Kosi, Miha: Celjska klientela. Socialna in prostorska mobilnost plemstva v službi grofov Celjskih. *Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem* (ur. Boris Golec). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019, str. 11–64.
- Krones, Franz: *Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli. Zweiter Theil: Die Cillier Chronik*. Graz: Leuschner & Lubensky, 1883.
- Lazar, Tomaž: Vloga gradov v srednjeveškem vojskovanju. *Kronika* 60, 2012, št. 3, str. 443–464.
- Lazar, Tomaž: *Vojaška zgodovina slovenskega ozemlja od 13. do 15. stoletja*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2009.
- Lévi-Strauss, Claude: *The Elementary Structures of Kinship*. Boston: Beacon Press, 1969 [1949].
- Mauss, Marcel: *Esej o daru in drugi spisi*. Ljubljana: ŠKUC, 1996 [1925].
- McGrath, Kate: The Politics of Chivalry: The Function of Anger and Shame in Eleventh- and Twelfth-Century Anglo-Norman Historical Narratives. *Feud, Violence and Practice: Essays in Medieval Studies in Honor of Stephen D. White* (ur. Belle S. Tuten in Tracey L. Billado). Farnham, Burlington VT: Ashgate, 2012, str. 55–69.
- Miller, William Ian: *Bloodtaking and Peacemaking: Feud, Law, and Society in Saga Iceland*. Chicago: University of Chicago Press, 1996.
- Miller, William Ian: *Hrafnel or the Ambiguities: Hard Cases, Hard Choices*. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Miller, William Ian: Threat. *Feud, Violence and Practice: Essays in Medieval Studies in Honor of Stephen D. White* (ur. Belle S. Tuten in Tracey L. Billado). Farnham, Burlington VT: Ashgate, 2012, str. 9–27.
- Mlinar, Janez: *Podoba Celjskih grofov v narativnih virih*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2005.
- Mlinarič, Jože: *Marenberski dominikanski samostan 1251–1782*. Celje: Mohorjeva družba, 1997.
- Mlinarič, Jože: Odnosi med šentpavelsko opatijo in gospodi iz Melja, gospodi Mariborskimi in mariborskimi meščani v srednjem veku. *Kronika* 29, 1981, št. 3, str. 241–250.
- Mravljak, Josip: Muta. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 23, 1928, str. 42–52.
- Nagy, Piroška in Frevert, Ute: History of Emotions. *Debating New Approaches to History* (ur. Marek Tamm in Peter Burke). London etc.: Bloomsbury Academic, 2019, str. 189–215.
- Nared, Andrej: Seznam »deželnih sovražnikov« iz okoli 1440 ali podoba fajde iz prve roke. *Zgodovinski časopis* 56, 2002, št. 3–4, str. 327–344.
- Oman, Žiga: *Maščevanje na Slovenskem v zgodnjem novem veku: sovražnosti in pomiritve na Kranjskem in Štajerskem*. Maribor: Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča v Mariboru, 2021 (v tisku).
- Otorepec, Božo: Seznam »deželnih sovražnikov« na Kranjskem in Štajerskem iz okoli 1440: iz borb med Celjskimi grofi in Habsburžani v letih 1436–1446. *Grafenauerjev zbornik* (ur. Vincenc Rajšp et al.). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1996, str. 331–342.
- Pirchegger, Hans: *Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte*. München: Verlag R. Oldenburg, 1962.
- Pohl-Zucker, Susanne: Hot Anger and Just Indignation: Justificatory Strategies in Early Modern Ger-

- man Homicide Trials. *Emotion, Violence, Vengeance and Law in the Middle Ages: Essays in Honour of William Ian Miller* (ur. Kate Gilbert in Stephen D. White). Leiden, Boston: Brill, 2018, str. 25–48.
- Reinle, Christine: *Bauernfehden: Studien zur Fehdeführung Nichtadliger im spätmittelalterlichen römisch-deutschen Reich, besonders in den bayerischen Herzogtümern*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 2003.
- Schäffer, Regina: Fehdeführer und ihre Helfer: Versuch zur sozialen Schichtung von Fehdenden. *Fehdeführung im spätmittelalterlichen Reich: Zwischen adeliger Handlungslogik und territorialer Verdichtung* (ur. Julia Eulenstein, Christine Reinle in Michael Rothmann). Affalterbach: Didymos-Verlag, 2013, str. 203–220.
- Skitek, Vinko: *Guštanj in Kotlje skozi srednji in novi vek*. Ravne na Koroškem: Zgodovinsko društvo za Koroško, 2019.
- Slovenski zgodovinski atlas* (ur. Drago Bajt in Marko Vidic). Ljubljana: Nova revija, 2011.
- Smail, Daniel L. in Gibson, Kelly: *Vengeance in Medieval Europe: A Reader*. Toronto: University of Toronto Press, 2009.
- Smail, Daniel L.: *The Consumption of Justice: Emotions, Publicity and Legal Culture in Marseille, 1264–1423*. Ithaca NY, London: Cornell University Press, 2003.
- Snoj, Marko: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan, Založba ZRC, 2009.
- Snoj, Marko: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1997.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Četrta knjiga: med Solčavskim in Kobanskim: občine Mozirje, Velenje, Slovenj Gradec, Ravne, Dravograd, Radlje, Maribor-Ruše*. Ljubljana: Viharnik, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1993.
- Štih, Peter: Celjski grofje, vprašanje njihove dežel-noknežje oblasti in dežele Celjske. *Grafenauerjev zbornik* (ur. Vincenc Rajšp et al.). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU 1996, str. 247–252.
- Throop, Susanna A. in Hyams, Paul R. (ur.): *Vengeance in the Middle Ages: Emotion, Religion and Feud*. Farnham, Burlington VT: Ashgate, 2010.
- Tuten, Belle S. in Billado, Tracey L. (ur.): *Feud, Violence and Practice: Essays in Medieval Studies in Honor of Stephen D. White*. Farnham, Burlington VT: Ashgate, 2012.
- Verdier, Raymond: *La vengeance: La vengeance dans les sociétés extra occidentales*. Paris: Edition Cujas, 1980.
- Vischer, Georg Matthäus: *Topographia Ducatus Stiriae: izbor*. Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2006 [1681].
- Wieland, Christian: *Nach der Fehde – Studien zur Interaktion von Adel und Rechtssystem am Beginn der Neuzeit: Bayern 1500 bis 1600*. Epfendorf an der Neckar: bibliotheca academica Verlag, 2014.
- Zmora, Hillyay: *State and Nobility in Early Modern Germany: The Knightly Feud in Franconia 1440–1567*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

S U M M A R Y

Vmb sölischen mütwillen – Sigmund von Weißpriach's Declaration of Enmity to Saint Paul's Abbey in Lavanttal. A Contribution to the Research on Feud and on the Fifteenth-Century Drava River Valley

In early October 1440, a quarrel broke out between Sigmund von Weißpriach, Duke Albrecht VI of the Habsburgs' castellan of Muta (Hohenmauten) in Styria, and the Benedictine Saint Paul's Abbey in Lavanttal, Carinthia. It originated in an alleged breach of Muta's jurisdiction by Stephan Prüschenk, Abbot Johannes I's castellan of Marenberg in Styria. Weißpriach demanded appropriate satisfaction for what he regarded as an injury to himself and his lord, threatening that he would attain justice by himself, i.e. with violence, if his demand went unanswered. This was in accordance with the custom of vengeance or feud (*Fehde*), by then already long codified in Imperial and provincial legislation. However, as the abbot remained adamant that there was no breach of jurisdiction and offered to settle the matter through counsel or royal mediation, Sigmund issued a declaration of enmity (*Absage*) to Johannes and "all his people" in order to keep his honour. Little is known about the course of this feud in the Styrian-Carinthian border region, save that Weißpriach at least once lay siege to Marenberg castle and the abbey, as well as pillaged its estates and subjects. By the time of a brief truce in January 1442, Prüschenk and the abbot had fallen out, and both Stephan and Sigmund seem to have lost or left their positions as castellans of Marenberg and Muta. Weißpriach's feud with the abbey has thus far been regarded as an integral part of the wider Cilli-Habsburg conflict and Sigmund as a man of the Counts. Yet the start of hostilities in the fall of 1440, almost two months after a year-long truce was made between the Counts of Cilli and the King of the Romans, shows that Weißpriach's enmity became part of the larger one only after the prolonged truce expired in late spring of 1442 and an alliance had been made between the Counts and King Frederick IV's brother, Duke Albrecht. Likewise, no direct links between Sigmund and the Counts are attested in pertinent sources, which, along with his

later career, seems to demonstrate that he was (foremost) the Duke's man.

Apart from the chronology of the feud and alliances therein, this paper also addresses the language of enmity and the role of emotions in feuds, applying a close reading and the methodology of the history of emotions to analyse the correspondence leading up to the nobleman's *Absage* to the abbey. This approach shows that Sigmund chiefly used two words to express the injustice, thus demanding appropriate satisfaction: *mütwille* and *vnþilleich*, ostensibly as cognates of the Latin legal term *iniuria*. While the

quite formal correspondence of the analysed sources is devoid of emotion-talk, understanding the rituals and language of vengeance nonetheless allows us to ascertain the main underlying emotion of Weißpriach's response: anger or wrath (*ira*). Even when they are balanced and formalised as *ira iusta* or even omitted from the sources, as in the investigated case, emotions that express anger are always to be expected as an integral element in the communication of injustice, and thus also of feud.

(prevod: Žiga Oman)

Razvalini gradov Marenberg (zgoraj) in Muta (spodaj) (foto: Igor Sapač, 2016).

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)
UDK 94(497.4)